

24 SOCIALINĖS PARAMOS EKONOMIKA

- 24.1 Faktai apie pajamų pasiskirstymą
 - 24.1.1 Santykinė pajamų nelygybė
 - 24.1.2 Absoliutus skurdas
 - 24.1.3 Kas svarbiau – santykinė nelygybė ar absoliutus skurdas?
- 24.2 Socialinės paramos politikos bruožai išsivysčiusiose šalyse
- 24.3 Socialinės paramos politika ir moralinės rizikos kaštai
 - 24.3.1 Transferų sistemos moralinės rizikos efektai
 - 24.3.2 Moralinės rizikos problemos sprendimas socialinės paramos mažinimo koeficiento pagalba
 - 24.3.3 Geležinis perskirstymo programų trikampis
- 24.4 Paramos programų moralinės rizikos mažinimas
 - 24.4.1 Perėjimas prie kategorinės paramos
 - 24.4.2 „Išbandymo“ mechanizmų naudojimas
 - 24.4.3 Išorinių galimybių gausinimas
 - 24.4.4 Mokesčių politika darbo pasiūlai skatinti: uždirbtų pajamų mokesstinis kreditas
- 24.5 Literatūra

■ Kodėl valdžia užsiima pajamų perskirstymu yra vienas svarbiausių viešosios ekonomikos klausimų. Atsakymas, kaip pamatėme paskaitoje apie socialinės apsaugos sistemos funkcijas ir kaip žinome iš mikroekonomikos kurso, yra didele dalimi susijęs su mažėjančiu ribiniu vartojimo naudingumu.

■ Todėl efektyvi šalies ekonomika nebūtinai maksimizuoja socialinę gerovę. Jei visuomenė lygiai vienodai vertina savo narių naudingumo lygių pokyčius (**Benthamo**

socialinės gerovės funkcija), tada **socialinė gerovė gali būti maksimizuota perskirstant iš dideles pajamas gaunančių žmonių** (kurių naudingumas dėl atimto lito sumažėja nedaug) **neturintiems** (kurių naudingumas dėl gauto lito padidėja daug). Argumentai už perskirstymą dar stipresni jei visuomenė vadovaujasi filosofija, įkūnyta **Rawlso** socialinės gerovės funkcijoje.

■ **Privatus sektorius bus nelinkęs teikti tokį pajamų perskirstymą**, nes perskirstymo procese bus susidurta su **zuikiavimo problema**, kaip ir privataus viešųjų prekių teikimo atveju: aš **norėčiau, kad skurstantys vartotų daugiau, bet norėčiau, kad kiti jiems padėtų**, nes aš **gaučiau naudą iš didesnio skurstančių vartojimo, bet nepatirčiau jų vartojimo padidėjimo kaštų**.

■ **Jei kiekvienas taip galvotų**, tai būtų pernelyg **nedaug privataus perskirstymo**. Kaip ir viešųjų prekių atveju, **valdžia sprendžia šią zuikiavimo problemą apmokestindama** gyventojus ir iš to finansuodama perskirstymą.

■ Pradėsime paskaitą kai kuriais **faktais apie pajamų pasiskirstymą** įvairiose šalyse. Po to aptarsime alternatyvių pajamų perskirstymo būdų pasekmes teorijoje ir praktikoje.

24.1 Faktai apie pajamų pasiskirstymą

24.1.1 Santykinė pajamų nelygybė

- Yra 2 pajamų pasiskirstymo matai:
 - **santykinė pajamų nelygybė** (relative income inequality);
 - **absoliutus skurdas** (absolute deprivation).

- Santykinė pajamų nelygybė parodo kokią dalį bendrųjų gyventojų pajamų gauna neturtingieji, palyginti su turtingaisiais.

- Pavyzdžiui, **JAV** neturtingiausi 20% namų ūkių (1 kvintilė) gauna kiek daugiau nei 3% visų nacionalinių pajamų, o **20% turtingiausių – net virš 50%**. **Santykinė pajamų nelygybė ir matuojama skirtumu tarp neturtingųjų ir turtingųjų pajamų dalių.** Ji, bėgant laikui didėjo daugiausiai dėl to, kad **turtingieji ėmė uždirbti dar daugiau.** Kokios galimos to priežastys žiūrėkite Intarpas 24.1.

Intarpas 24.1. Why Is Income Inequality in America So Pronounced? Consider Education

Tyler Cowen, *New York Times*, May 17, 2007

The most commonly cited culprits for the income inequality in America – **outsourcing, immigration and the gains of the super-rich** – are diversions from the main issue. Instead, **the problem is largely one of (a lack of) education.**

The extent of **outsourcing**, for instance, is **not yet high** enough to have much effect on

American wages. Even if a call center is set up in India, this helps American business expand at home. Most generally, the **net flow of investment is into the United States**, not away from it. It appears that more American jobs are „in-sourced“ than outsourced.

Nor should we be distracted by the gains of the top 1 percent. The **goal should be to elevate the poor, not knock down the tall poppies**. Microsoft has created cheap software and many jobs, and its co-founder, Bill Gates, is **giving away most of his fortune**.

For the economy as a whole, **labor's share of national income has stayed roughly constant** at just above 70 percent. What has changed is that **highly skilled laborers earn more labor income than low-skilled workers**.

Many of the very **wealthy have built their fortunes** by taking **companies private**, buying the **right securities** at the right time or running **successful hedge funds**. Arguably, these activities **improve the allocation of capital** and thus enhance productivity.

But even if these individuals perform no socially useful function, **their gains reallocate wealth from one class of investors to another**. That is, one group of investors reaps profits by buying in first and bidding up equity prices, thereby causing later investors to pay more for the same companies. This **process transfers value from the relatively wealthy to the extremely wealthy**, but it doesn't much hold back the poor.

Nor are recent changes in equality about the tax system. Whatever one thinks of President

Bush's reductions in marginal tax rates, **pretax incomes also show greater inequality.**

Immigration has a smaller influence on wages than is often believed as well. Claudia Goldin and Lawrence F. Katz, both professors of economics at Harvard, estimate the numbers in their recent paper, „The Race Between Education and Technology: The Evolution of U.S. Educational Wage Differentials, 1890 to 2005,“ soon to be expanded into a book.

College graduates have been gaining relative to high school graduates. But competition from **immigrant labor accounts for only 10 percent of the change in the wages of unskilled workers**, relative to the skilled, since 1950.

Starting about 1950, the **relative returns for schooling rose**, and they **skyrocketed after 1980**. The reason is supply and demand. For the first time in American history, the **current generation is not significantly more educated than its parents**. Those **in need of skilled labor are bidding for a relatively stagnant supply** and so must pay more.

The return for a college education, in percentage terms, is now about what it was in America's Gilded Age in the late 19th century; this **drives the current scramble to get into top colleges and universities**. In contrast, from **1915 to 1950**, the relative **return for education fell**, mostly because more new college graduates competed for a relatively few top jobs, and that **kept top wages from rising too high**.

Professors Goldin and Katz portray a kind of race. **Improvements in technology have**

raised the gains for those with enough skills to handle complex jobs. The resulting **inequalities are bid back down only as more people receive more education** and move up the wage ladder.

Income distribution thus depends on the balance between technological progress and access to college and postgraduate study. The problem isn't so much capitalism as it is that **American lower education does not prepare enough people to receive gains from American higher education.**

Bottlenecks currently keep more individuals from **improving their education.** Professor Katz has suggested changes at multiple levels, including **additional college aid**, more-**accessible community colleges**, easier **financial aid forms**, more serious attempts to identify and **retain top teachers in high schools** and **school voucher** experiments.

It doesn't suffice simply to increase the number of people in college; rather the **new students must be prepared to learn.** There is, however, **no single magic bullet.**

Pessimists like **Charles Murray**, co-author of the much-debated 1994 book „The Bell Curve,“ have argued that **only so many individuals are educable at a high level.** If that were the case, current levels of inequality might be here to stay.

But the evidence suggests that when additional higher education becomes available, it offers **returns in the range of 10 to 14 percent per year of college**, at least for the first newcomers

to enroll.

Nonetheless it will, sooner or later, become **increasingly difficult to deliver the gains from college** – not to mention postgraduate study – to the entire population. **Technology is advancing faster than our ability to educate.** So **even if inequality declines today, it may well intensify in the future.** Even if American education improves at every level, the largely not-for-profit educational sector may simply be less dynamic than the progress of new technologies.

The lesson is this: Economists are homing in on the key to the inequality problem, but don't think any solution will necessarily last for long.

Tyler Cowen is a professor of economics at George Mason University and co-author of a blog at <http://www.marginalrevolution.com>.

■ Kokios bebūtų priežastys, **santykinė pajamų nelygybė JAV yra gerokai didesnė** nei kitose išsivysčiusiose šalyse (žr. Lent. 24.1).

Lent. 24.1. Namų ūkių kvintilių pajamos OECD šalyse

Country (year)	Income Quintile				
	Lowest	Second	Third	Fourth	Highest
Austria (2000)	8.6	13.3	17.4	22.9	37.8
Belgium (2000)	8.5	13.0	16.3	20.8	41.1
Canada (2000)	7.2	12.7	17.2	23.0	39.9
Czech Republic (1996)	10.3	14.5	17.7	21.7	35.9
Denmark (1997)	8.3	14.7	18.2	22.9	35.8
Finland (2000)	9.6	14.1	17.5	22.1	36.7
France (1995)	7.2	12.6	17.2	22.8	40.2
Germany (2000)	8.5	13.7	17.8	23.1	36.9
Greece (2000)	6.7	11.9	16.8	23.0	41.5
Hungary (2002)	9.5	13.9	17.6	22.4	36.5
Italy (2000)	6.5	12.0	16.8	22.8	42.0
Korea (1998)	7.9	13.6	18.0	23.1	37.5
Luxembourg (2000)	8.4	12.9	17.1	22.7	38.9
Mexico (2002)	4.3	8.3	12.6	19.7	55.1
New Zealand (1997)	6.4	11.4	15.8	22.6	43.8
Norway (2000)	9.6	14.0	17.2	22.0	37.2
Poland (2002)	7.5	11.9	16.1	22.2	42.2
Portugal (1997)	5.8	11.0	15.5	21.9	45.9
Slovak Republic (1996)	8.8	14.9	18.7	22.8	34.8
Sweden (2000)	9.1	14.0	17.6	22.7	36.6
Turkey (2003)	5.3	9.7	14.2	21.0	49.7
United Kingdom (1999)	6.1	11.4	16.0	22.5	44.0
Unweighted average	7.7	12.7	16.8	22.3	40.5
United States (2004)	3.4	8.7	14.7	23.2	50.1

Šaltinis: Pasaulio bankas (2006).

24.1.2 Absoliutus skurdas

■ Antras pajamų pasiskirstymo matas yra **absoliutus skurdas: kiek neturtingieji gauna pajamų, palyginti su „minimaliai būtinu“ pajamų lygiu**, paprastai vadinamu **skurdo riba** (poverty line).

24.1.3 Kas svarbiau – santykinė nelygė ar absoliutus skurdas?

■ Svarbus klausimas, į kurį turi atsakyti valdžia perskirstymo politikos kontekste, yra ar **santykinė nelygė, ar absoliutus skurdas yra svarbiau** perskirstant pajamas. **Jei absoliutus skurdas yra svarbiau**, tada valdžia bus linkusi mažiau rūpintis nelygybe – **svarbu, kad skurstantieji nebadauja**, o kiek uždirba turtingi nėra valdžios reikalas.

■ Bet valdžios paprastai daugiau dėmesio skiria būtent santykinėi nelygybei, nes:

- **pirma**, „minimalūs“ visuomenės narių gyvenimo standartai gali būti geriausiai palyginti naudojant kitų visuomenės narių gyvenimo lygį. Neturtinga šeima po II-jo pasaulinio karo galėjo gyventi be **televizoriaus ar mašinos**, bet šiandien **be šių prabangos atributų** aiškiai gyventume **nepilnavertį gyvenimą**;
- **antra**, kaip rodo **laimės studijos**¹⁷¹, **santykinė nelygė visuomenei yra svarbesnis gerovės matas**: žmonės yra **pavydūs, siekia statuso** visuomenėje, todėl kaimyno

¹⁷¹ Žr. Layard, R. (2003), “[Happiness: Has Social Science a Clue](#)”, Lionel Robbins Memorial Lectures 2002/3, London School of Economics.

pajamų padidėjimas neigiamai veikia jūsų subjektyvųjį laimės lygį (**kaimyno vartojimas sukuria jums neigiamą išorinį efektą**).

24.2 Socialinės paramos politikos bruožai išsivysčiusiose šalyse

■ Socialinės paramos programos turi 2 dimensijas:

- **Kategorinės** (categorical) **programos** ir **programos su materialinės padėties testu** (means-tested). **Kategorinės programos** skirtos žmonėms, turintiems tam tikrus **demografinius ar kitus bruožus** (**vienišos motinos, neįgalieji** ir pan.). **Programos su materialinės padėties testu** yra siejamos su paramos **gavėjo pajamomis** ar **turtu**: jei turite pajamų ar turto, viršijančio tam tikrą lygį, paramos negausite ar gausite mažiau;
- **Piniginė** (cash) **parama** ir **nepiniginė** (in-kind) **parama**. Pirmu atveju paramos gavėjai gauna pinigines pašalpas. Antru atveju **parama suteikiama prekėmis** (sveikatos apsaugos paslaugos, **socialinis būstas, maisto talonai** ir pan.).

■ Teikiant **paramą pinigais**, yra **rizika**, kad žmogus juos **išleis ne geriausiu būdu** („pragers“, o ne pamaitins vaiką). Tokia **rizika yra net nepiniginės paramos**, kuri tos problemos turi išvengti, **atveju** – Lietuvoje prieš kelis metus buvo skandalas, kai pasirodė, kad daug **socialinius būstus gavusieji juos pernuomojo**.

24.3 Socialinės paramos politika ir moralinės rizikos kaštai

- Kaip ir socialinio draudimo programų atveju, **parama neturtingiems susijusi su potencialiai dideliais moralinės rizikos kaštais**. Vėl prisiminkime ekonomisto Arthuro Okuno metaforą, kad pajamos iš turtingų neturtingiems perskirstomos „**kiauru kibiru**“.
- Okunas klausė, **kokį prarastą pinigų („vandens“) kiekį visuomenė turi toleruoti, ir kur turėtų sustoti**. Atsakymas priklauso nuo **socialinės gerovės funkcijos**, kuri leidžia įvertinti šį efektyvumo ir lygybės pakeičiamumą, **leidžia palyginti visuomenės būsenas su mažiau perskirstymo - daugiau efektyvumo ir daugiau perskirstymo - mažiau efektyvumo**.
- Prisiminkite, kad **3 skylės Okuno kibire** yra:
 - socialinės paramos programų **administravimo kaštai** (paprastai gana nedideli);
 - **turtingesni** žmonės, iš kurių pajamų valdžia didesnę dalį paima mokesčių pavidalu, **mažiau dirba ir taupo**;
 - **neturtingųjų**, kurie gauna paramą, **moralinės rizikos kaštai** – neturtingieji gali **nenorėti dirbti, kad neprarastų paramos**. Tai lemia **grynąjį efektyvumo nuostolį** (deadweight loss) – **visuomenė pagamina mažiau, nei galėtų**.

24.3.1 Transferų sistemos moralinės rizikos efektai

- Dabar pailiustruosime šią moralinės rizikos problemą. Tarkime, kad **valdžia garantuoja kiekvienam žmogui kažkokio dydžio pajamų transferą**, bet šis **transferas didėjant darbo pajamoms mažėja tam tikru koeficientu**, vadinamu **aiškiai neišreikštu mokesčio tarifu** (implicit tax rate).

- **Transferas** tada būtų lygus:

$$B = G - \tau \cdot w \cdot h$$

kur:

G – garantuotas transferas;

τ – transfero mažinimo koeficientas;

w – valandinis darbo užmokestis;

h – dirbtos valandos.

- Pavyzdžiui, su \$10 000 garantuota pašalpa ir pašalpos mažinimo koeficientu lygiu 1, žmogus gautų pašalpą, lygią \$10 000, minus jo darbo pajamos (kol jo darbo pajamos pasiekia \$10 000, pajamų lygį, kai jis jokios pašalpos nebegauna).

- Su tokios struktūros schema galima panaikinti skurdą bet kurioje šalyje. Tarkime, kad valdžia nustato garantuotą pašalpos lygį (G) skurdo ribos lygyje, o pašalpos mažinimo koeficientas (τ) lygus 1 (100% neišreikštas mokestis, nes pašalpa sumažėja \$1 kiekvienam \$1 darbo pajamų).

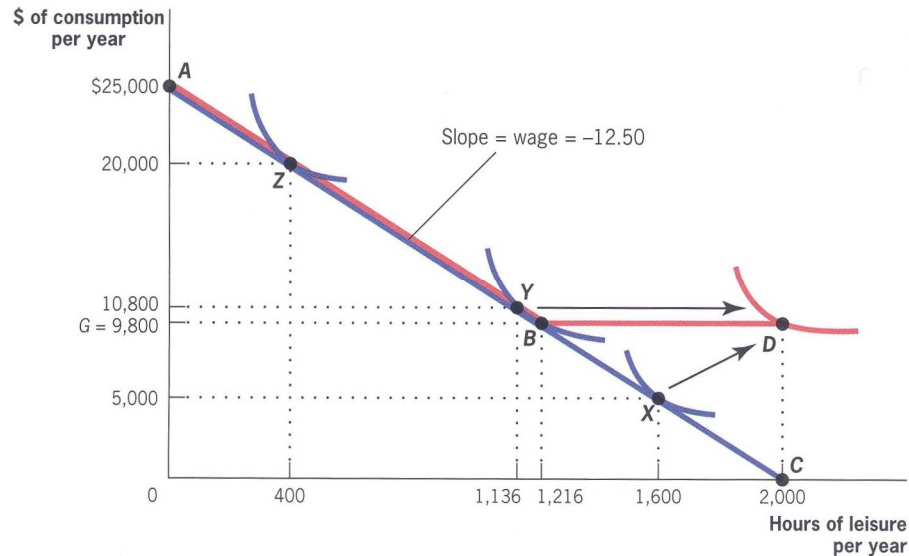
- Esant tokiai sistemai, valdžia mokėtų bet kuriam žmogui (šeimai), esančiam žemiau skurdo ribos, skirtumą tarp šios ribos ir jo pajamų. Pavyzdžiui, JAV atveju buvo

suskaičiuota, kad **kiekvienos šeimos pajamų padidinimas iki skurdo ribos kainuotų apie 100 mlrd. dolerių, arba 20% to, ką valdžia išleidžia socialiniam draudimui** kiekvienais metais. Bet šis **100 mlrd. dolerių yra klaidingas įvertinimas**, nes jis **neatsižvelgia į žmonių reakciją** į tokį valdžios žingsnį.

- Pav. 24.1 matome žmogaus **pasirinkimą tarp laisvalaikio ir vartojimo**, kai yra paramos programa, kuri turi **skurdo ribos dydžio pašalpos garantiją** (šiuo atveju \$9800 vieno asmens namų ūkiui) ir **100% pašalpos mažinimo koeficientą**.

- Šis žmogus turi **maksimalų 2000 valandų per metus laisvalaikio kiekį**, todėl jo **dirbtos valandos = 2,000 – laisvalaikio valandos**. Rinkos darbo užmokestis yra **\$12,50 per valandą**.

- **Prieš šios socialinės paramos programos su materialinės padėties testu atsiradimą:**
 - **biudžeto apribojimas yra ABC;**
 - **jo kampas lygus darbo užmokesčiui su minuso ženklu (-12,50).**

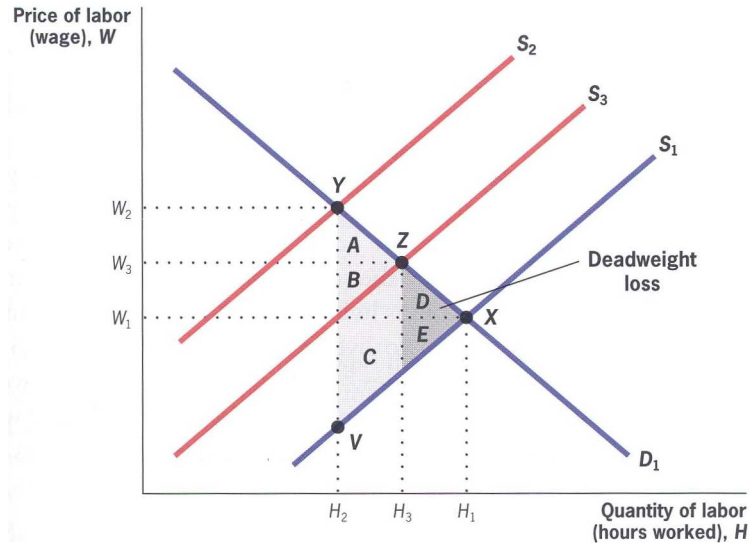
Pav. 24.1. Darbo pasiūlos sprendimas, esant 100% pašalpos mažinimo koeficientui

■ Dabar įveskime programą su pajamų garantija ($G = \$9800$) ir pašalpos mažinimo koeficientu ($\tau = 1$), kas reiškia, kad kiekvienam \$1, kurį žmogus uždirba virš \$9800, jis praranda \$1 pašalpos. Žmogaus biudžeto apribojimas tampa ABD .

- Tų, kurie dirba daugiau nei 784 valandas (turi mažiau nei 1216 valandų laisvalaikio), biudžeto apribojimo dalis AB nepasikeičia: su \$9800 pajamų garantija ir vienetiniu pašalpos mažinimo koeficientu, žmogus, uždirbantis daugiau nei \$9800, nebeturi teisės į pašalpą.
- Tačiau žmonės, dirbantys mažiau nei 784 valandų (1216 val. ar daugiau laisvalaikio), įgauna teisę į pašalpą. Jų pašalpa yra \$9800, nepaisant jų darbo pastangų, nes bet kurios darbo pajamos yra atsveriamos vienas prie vieno pašalpos garantija, todėl biudžeto apribojimas yra plokščias nuo taško B iki taško D .
- Kokias pasekmes tai turi žmogaus darbo pasiūlos sprendimui? Aptarkime 3 žmones ir jų laisvalaikio trukmės pasirinkimus nesant paramos programos. Žmogus X rinksis tašką X : 1600 valandų laisvalaikio ir \$5000 vartojimo. Po programos atsiradimo žmogaus X optimalus sprendimas yra pereiti į tašką D : 2000 valandų laisvalaikio, vartojimo už \$9800, nes valdžia duoda tokią pajamų garantiją. Programos atsiradimas padidino ir piliečio X laisvalaikį, ir vartojimą, todėl jis tapo neabejotinai turtingesnis.
- Socialinės paramos programos pasekmės žmonių, esančių aukščiau taško B ant biudžeto apribojimo, elgsenai priklauso nuo jų pirmenybių, kurias atspindi jų:
 - abejingumo kreivių išlinkimas ir
 - padėtis.

- Pavyzdžiui, **žmogus Y** šiuo metu turi 1136 valandų laisvalaikio, dirba **864** valandas ir uždirba **\$10 800** per metus. Jei jis nuspręstų naudotis programa, jis persikeltų į tašką *D*: dėl 100% neišreikšto mokesčio tarifo, **kai žmonės naudojami šia programa, jie nebeturi prižasčių dirbti**, nes jie turi **daugiau laisvalaikio ir tą patį vartojimą nedirbdami**. Jei pil. Y pereina į tašką *D*, jo **vartojimas sumažėtų \$1000** per metus (iki \$9 800), bet **laisvalaikis padidėtų 864 valandomis** per metus.
- Todėl pil. Y gali rinktis šį pakeičiamumą ir pereiti į tašką *D*. Taip jis ir padarys, **jei jis gali pasiekti aukštesnę abejingumo kreivę taške D**, nei taške *Y*. Taip ir yra Pav. 24.1, nes **seną abejingumo kreivę yra žemiau naujo biudžeto apribojimo**, todėl pil. Y nusprendžia naudotis socialinės paramos programa.
- Dabar aptarkime **žmogų Z**, kurio vartojimo/laisvalaikio rinkinys prieš programos atsiradimą yra taške *Z*: **dirba 1600 valandų**, turi **400 valandų laisvalaikio** ir uždirba **\$20 000 per metus**. Jam **naudingiau nesinaudoti socialinės paramos programa**, nes taške *D* jis būtų ant žemesnės abejingumo kreivės, nei taške *Z*.
- Ką šie elgsenos pokyčiai reiškia aukščiau apibūdintų skurdo mažinimo programų **kaštams**? **Pirma**, visos šeimos, kurių pajamos yra mažesnės už skurdo ribą (pil. X), iš karto **nustos dirbti**, kad galėtų gauti **ir daugiau laisvalaikio, ir daugiau vartojimo**. Tai reiškia, kad **transfero dydžiu kiekvienai šeimai žemiau skurdo ribos, tampa pati skurdo riba** (mūsų pavyzdyje \$9800), kadangi šeima nebeturi pajamų, kurios mažintų šį transferą.

- Taigi, **programos kaštai tampa skurdo riba, padauginta iš namų ūkių, esančių žemiau šios ribos, skaičiaus**. Pavyzdžiui, JAV atveju tai sudaro apie **\$240 milijardų, o ne apie \$100 milijardų**, gautų **statinio įvertinimo būdu** (darant prielaidą, kad elgsena nesikeičia, ir kad žmonės išlaiko jų darbo pajamas prieš transferą). Jei visos prieštransferinės darbo pajamos sumažėja iki nulio (kaip pil. X atveju), paramos programos kaštai reikšmingai padidėja.
- **Antra, daug žmonių, esančių virš skurdo ribos** (kaip pil. Y), **nustos dirbti, kad galėtų gauti labai daug laisvalaikio mainais į nedidelį vartojimo sumažėjimą**. JAV pavyzdžiu, jei taip pasielgtų visi žmonės su pajamomis iki 25% didesnėmis už skurdo ribą, paramos programa mokesčių mokėtojams pabrangtų dar \$80 milijardų. Taigi, skurdo išnaikinimo programa bendrai kainuotų \$324 milijardų, o ne \$104 milijardų, koks buvo pirminis įvertis.
- Apibendrinant, Pav. 24.1 parodo **efektyvumo nuostolius dėl paramos sistemos sukurtos moralinės rizikos**. Dėl paramos mažai uždirbantiems, **buvimas mažai uždirbančiu tampa patrauklesnis, todėl tokie žmonės dirba mažiau ar iš viso nustoja dirbti**. Šis moralinės rizikos efektas **sumažina mažai uždirbančių** (dažnai menko išsilavinimo ir našumo) žmonių **darbo pasiūlą**, o tai pastumia jų darbo pasiūlos kreivę į kairę, **sumažinant socialinį perteklių** (Pav. 24.2). Štai kodėl paramos programos sukurta **moralinė rizika atidaro „skylę“** A. Okuno perskirstymo kibire.

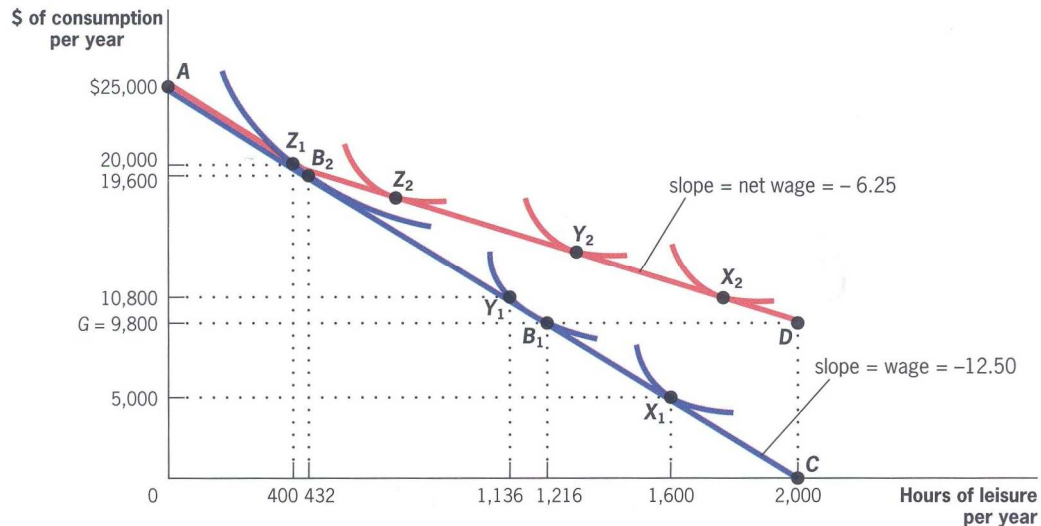
Pav. 24.2. Gerovės nuostoliai dėl socialinės paramos programos sukurtos moralinės rizikos.

24.3.2 Moralinės rizikos problemos sprendimas socialinės paramos mažinimo koeficiento pagalba

- Vienas būdų spręsti moralinės rizikos problemą – sumažinti **socialinės paramos mažinimo koeficientą** (benefit reduction rate). Jei darbo pajamas apmokestinsime 100%

mokesčio tarifu, nereiktų stebėtis, kad **žmonės mes darbus**, bet jei būtų mažesnis mokesčio tarifas, darbo pasiūlą sumažintume mažiau. Tarkime, kad yra pašalpos mažinimo koeficientas $\tau = 0,5$. Pasekmes matome Pav. 24.3 – naujas biudžeto apribojimas yra AB_2D (senas biudžeto apribojimas iš ankstesnio paveikslo yra AB_1D).

■ Biudžeto apribojimo segmentas AB_2 nepasikeičia – esant \$9800 pajamų garantijai ir 50% pašalpos mažinimo koeficientui, kai darbo pajamos pasiekia \$19 600, žmonės nebeturi teisės į pašalpą. Antras biudžeto apribojimo segmentas B_2D turi -\$6,25 nuolydį: **už kiekvieną paramos gavėjo dirbtą valandą jis gauna \$12,50 algos, bet praranda \$6.25 paramos.**

Pav. 24.3. Darbo pasiūlos sprendimai, esant 50% paramos mažinimo tempui

■ Ar tokia paramos sistemos struktūra padidina paskatas dirbti, palyginti su sistema, turinčia 100% pašalpos mažinimo koeficientą? **Nėra aišku.** Aptarkime tuos pačius tris asmenis. **Pil. X paskatos nedirbti sumažėja**, nes mokestis darbui yra mažesnis. Senoje sistemoje nebuvo paskatų pil. X dirbti, nes kiekvienas \$1 darbo pajamų sumažindavo pašalpą vienas prie vieno, todėl jis rinkosi tašką D.

- Naujoje sistemoje, kadangi **pil. X lieka 50 centų iš kiekvieno uždirbto \$1**, jis atsidurs naujame taške X_2 , kuriame yra mažiau laisvalaikio (daugiau darbo pasiūlos, bet daugiau vartojimo, nei taške D).
- **Pil. Y paskatos nedirbti taip pat sumažėjo**. Esant 100% mokesčiui darbo pajamoms ir naudojantis socialinės paramos programa, jis renkasi nedirbti iš viso (taškas D). Sumažinus mokesčių pajamoms paramos mažinimo koeficiento pagalba, jis renkasi tašką Y_2 , kuriame mažiau laisvalaikio nei taške D , bet ir daugiau vartojimo.
- **Tačiau pil. Z atsiranda paskata siūlyti mažiau darbo**, kurios nebuvo prieš tai. Esant senai programai, biudžeto apribojimo segmentas su parama perkeldavo jį ant žemesnės abejingumo kreivės, todėl jis ignoravo galimybę gauti paramą. Dabar gi, **parama tampa geru pasirinkimu**: jos abejingumo kreivė yra žemiau naujo biudžeto apribojimo su parama segmento B_2D , todėl jis renkasi gauti paramą ir būti taške Z_2 , kur **daug daugiau laisvalaikio (mažiau darbo), ir tik truputį mažiau vartojimo**.
- Nors pil. X ir Y darbo pasiūla padidėjo (laisvalaikis sumažėjo), pil. Z darbo pasiūla sumažėjo. Tokiu būdu, **grynasis naujos paramos programos poveikis darbo pasiūlai yra neaiškus**, ir jis **priklauso nuo santykinų dydžių ir pirmenybių šių skirtingų namų ūkių grupių**, kurias reprezentuoja šie trys piliečiai. Pavyzdžiui, jei yra po 100 žmonių, tokių kaip pil. X ir Y, bet 1000 pil. Z, tada, sumažinus pašalpos mažinimo koeficientą, bendra darbo pasiūla galėtų netgi sumažėti.

24.3.3 Geležinis perskirstymo programų trikampis

■ Šis pavyzdys iliustruoja paprastų socialinės paramos programų „**geležinį trikampį**“ (iron triangle): **neišeina reformuoti socialinės paramos programos taip, kad vienu metu būtų pasiekti 3 tikslai:**

- labiau skatinamas darbas;
- labiau perskirstomos pajamos;
- labiau sumažinti programos kaštai.

■ Tokioje sistemoje kaip aptarėme, valdžia turi **2 valdymo svertus:**

- **pajamų garantijos (G) dydį;**
- pašalpos **mažinimo koeficiento (τ) dydį.**

■ **Neįmanoma taip pakeisti šiuos 2 parametrus, kad būtų pasiekti visi 3 tikslai:**

- pavyzdžiui, **jei valdžia sumažina pašalpos mažinimo koeficientą**, esant duotam pajamų garantijos lygiui, ji **nebūtinai paskatins daugiau dirbti ar sumažins programos kaštus;**
- jei valdžia **sumažins pajamų garantiją**, esant duotam pašalpos mažinimo koeficientui, ji **paskatins daugiau dirbti ir sumažins paramos programos kaštus**, bet tuo ji **sumažins ir pajamos perskirstymo mastą** (nes neturtingi gaus mažiau sistemoje su mažesne pajamų garantija);
- jei valdžia **padidina pajamų garantiją**, ji **padidins perskirstymo mastą**, bet skatins **mažiau dirbti ir padidins išlaidas programai.**

24.4 Paramos programų moralinės rizikos mažinimas

■ **Pagrindinė pamoka** iš aukštesnio skyrelio yra ta, kad **paramos sistemos neigiamos paskatos nebūtinai sumažinamos pašalpos mažinimo koeficiento pagalba**. Ar galima sukurti tokią socialinės paramos programą, kuri išsiveržtų iš „geležinio trikampio“? Yra **3 būdai**, kurie galėtų veikti.

24.4.1 Perėjimas prie kategorinės paramos

■ **Moralinės rizikos efektai** paramos programose **atsiranda dėl to**, kad **valdžia negali (idealiai) stebėti žmogaus galimybių uždirbti**. Jei valdžia tikrai žinotų ką kiekvienas žmogus gali uždirbti, ji galėtų sukurti paramos sistemą be moralinės rizikos efektų.

■ Pavyzdžiui, **tarkime, kad:**

- mums „**ant kaktos būtų parašyta**“ kiek mes galime uždirbti;
- šio skaičiaus mes **negalime pakeisti**;
- **valdžia šį skaičių mato**.

■ Valdžia tada sukurtų sistemą, kuri **duotų didesnę paramą tiems, kurie negali daug uždirbti**. Ši sistema **neturėtų moralinės rizikos efektų**, nes mes **neturėtume galimybės pakeisti elgseną taip, kad paveiktume paramos dydį**.

- Be abejonės, **esant tokiai sistemai, transferai paveiktų darbo pasiūlą** ar jo intensyvumą, nes **laisvalaikis yra normalioji prekė**. Tie, kurie turi nedideles galimybes **uždirbti ir gauna transferą, dirbtų mažiau** ar mažiau intensyviai.

- Tačiau tai **nėra moralinės rizikos efektas savaime**, nes žmogus **dirbtų mažiau dėl to, kad jis tapo turtingesnis**. **Moralinės rizikos problema iškyla** tik tada, kai žmogus pakeičia elgseną reaguodamas į valdžios paramos programos paskatas **per pakeitimo efektą**, o ne pajamų efektą.

- Realybė yra tokia, kad **valdžia nežino kokias galimybes uždirbti turi kiekvienas asmuo** – valdžia tik **gali stebėti ką kiekvienas žmogus iš tikro uždirba**. Ši suma:
 - susijusi su **gebėjimu uždirbti**, bet yra taip pat;
 - priklausoma nuo žmogaus **darbo pasiūlos sprendimų**: neturtingas žmogus galėtų turėti **nedidelius gebėjimus, bet sunkiai ir daug dirbti**, bet gali turėti **didelius gebėjimus, bet būti tinginys**.

- **Apskaičiuodama pašalpos dydį pagal stebimas pajamas, valdžia sukuria paskatas žmonėms dirbti mažiau (intensyviai)**, kad jie galėtų **gauti didesnę transferą**.

- **Problema galėtų būti sumažinta, jei socialinės paramos programa būtų orientuota į tuos, kurie tikrai turi mažesnes galimybes užsidirbti**, taip užtikrinant, kad **pašalpos atiteks tiems, kuriems jų tikrai reikia**, o ne tiems, kurie dirba mažiau, kad gautų didesnes

pašalpas. Kitaip tariant, valdžia gali mėginti orientuoti pašalpas **klasifikuodama žmones pagal bruožus, kurių jie negali lengvai pakeisti.**

■ Pavyzdžiui, aptarkime programą, kuri teiktų **paramą akliesiems**. Akumas yra **geras gebėjimo uždirbti matas**, nes tokiu atveju sunku daug uždirbti, be to, šio bruožo naudojimas orientuojant paramą **išsprendžia moralinės rizikos problemą**, nes **nėra tikėtina, kad žmogus keis elgseną (apakins save)**, kad gautų teisę į paramą.

■ **Fokusuodama parama į aklius žmones**, valdžia gali **efektyviai perskirstyti** pajamas tiems, kurie turi nedidelį potencialų gebėjimą uždirbti, **neiškraipant** žmogaus paskatų **dirbti**. Toks paramos **fokusavimas gali įveikti „geležinį trikampį“:**

- **mažiau galintys uždirbti** (pavyzdžiui, aklieji) gali būti padaryti **turtingesni**;
- tuo pat metu **nesumažinamos paskatos dirbti**.

■ **Geriausias paramos fokusavimo mechanizmas** turi **2 bruožus:**

- **pirma**, jis turi **remtis nekeičiama žmogaus savybe**. **Moralinė rizika** socialinės paramos programose ir atitinkamos **skylės A. Okuno kibire** yra **dėl pakeitimo efekto**: žmonės keičia elgseną, kad gautų pašalpas;
- **antra**, **geras mechanizmas fokusuoja** paramą tiems, kurie turi nedideles galimybes uždirbti.

■ Pavyzdžiui, valdžia galėtų rytoj priimti programą, kuri duotų vienkartinę **pašalpas 100 turtingiausių žmonių pagal praėjusių metų rezultatus**. Ši programa atitiktų **pirmą**

kriterijų – žmonės niekaip **šiandien negalėtų pakeisti elgsenos** (nebūtų pakeitimo efekto), kad patektų į tą 100-ką ir gautų paramą. Tačiau, tokia programa **neatitiktų antrojo**, gebėjimo uždirbti kriterijaus. Apie prastai fokusuotos programos pavyzdį Lietuvoje – vaiko pinigų visoms šeimoms – žr. šį Intarpą.

Intarpas 24.2. Seime – dilema dėl vaikų pinigų

Danguolė Kavolėlytė, 2009 vasario 17d., www.15min.lt

Seimūnai gražino tobulinti išmokų vaikams įstatymo pataisas, numatančias vadinamųjų vaiko pinigų reguliavimą priklausomai nuo tėvų pajamų dydžio. Tačiau **nepritarė ir socdemų Vilijos Blinkevičiūtės bei Zigmanto Balčyčio pasiūlymui išmokas mokėti visiems vaikams, nepriklausomai nuo tėvų pajamų**.

Taupyti užsimojusi Vyriausybė dar gruodį priėmė įstatymą, kad nuo kovo vaiko pinigų **nebegaus tos šeimos, kur pajamos vienam šeimos nariui yra didesnės nei 1050 litų**. Dabar tas įstatymas tobulinamas. Tačiau pataisų projektą pateikusi Vyriausybė tikslina tik administravimo dalykus, o sprendimas dėl pačių išmokų nekeičiamas.

Socdemai, pasinaudodami tuo, kad įstatymas vis tiek jau taisomas, buvo pateikę ir alternatyvų pasiūlymą – **gražinti vadinamuosius vaiko pinigus visoms šeimoms ir mokėti juos, kol vaikams sueis 18 metų**. Tačiau šiam pasiūlymui po svarstymo Seimas nepritarė.

■ **Paramos fokusavimas vienišoms motinoms.** Dažna šalis naudojo ir tebenaudoja **vienišos motinos statusą kaip paramos fokusavimo kriterijų**. Kaip tai atitinka 2 gero mechanizmo bruožus? Atrodo, kad **neblogai atitinka antrąjį**, nes vienišos motinos dažnai neturi gerų galimybių uždirbti ir skurdas tokiose šeimose yra gana aukštas.

■ Tačiau yra **problema su pirmuoju**, elgsenos nekeitimo bruožu – **moterys gali rinktis būti vienišos arba susilaukdamos vaikų ne santuokoje**, arba **specialiai išsiskirdamos** tam, kad gautų paramą. Tada atsiranda **efektyvumo nuostoliai**, susiję su **neigiamomis pasekmėmis vaikams**, augantiems tik su vienu iš tėvų.

■ Nors teoriškai taip ir gali būti, **praktika** rodo, kad **šis elgsenos pakeitimas (moralinė rizika)**, siekiant gauti pašalpą vienišoms motinoms, nėra labai tikėtinas arba yra labai nedidelis, todėl atitinka ir pirmą gero perskirstymo mechanizmo bruožą. Todėl **paramos fokusavimas į vienišas motinas**, atrodo, **leidžia įveikti geležinį trikampį**. Nepaisant to, politikai dažnai naudoja **argumentą**, kad **tokio tipo parama griaua šeimos institutą**.

24.4.2 „Išbandymo“ mechanizmų naudojimas

■ Pirmas, ką tik aptartas moralinės rizikos problemos mažinimo būdas yra **naudoti stebimus žmonių bruožus**, siekiant fokusuoti programas mažiausius gebėjimus uždirbti turintiems žmonėms. Bet šis būdas susijęs su **problema, kad gali būti sunku įvertinti gebėjimus, remiantis ribota aibe stebimų bruožų**.

- **Kitas metodas** yra pamėginti leisti žmonėms patiems atskleisti savo gebėjimus **uždirbti**, sukuriant socialinės paramos **programą**, kuri būtų nepatraukli galintiems **daugiau uždirbti**. Valdžia gali naudoti **išbandymo mechanizmus** (ordeal mechanisms), socialinės paramos programos **bruožus**, kurie daro programą **nelabai patrauklią**, uždedančią **ant paramos prašytojo tam tikrą „stigimą“**. Tada tik tie, kurie iš tikro neturi galimybių daug uždirbti, kreipsis paramos.

- Tarkime, kad yra **3 tipai žmonių**, norinčių gauti paramą:
 - **nedidelių gebėjimų**, bet **darbštūs**;
 - **talentingi**, bet **tingintys** dirbti;
 - **nelegaliai dirbantys**, nemažai uždirbantys, bet „neturintys oficialių pajamų“.

- Valdžia norėtų mechanizmo, kuris **fokusuotų paramą pirmojo tipo žmonėms**, o ne tinginiams ar šešėlyje tūnantiems:
 - **vienas** būdų yra **rasti bruožus**, tokius kaip išsilavinimas, kurie koreliuotų su **gebėjimu** uždirbti, bet ši koreliacija yra **toli nuo idealios**;
 - **kitas** būdas – paramos **sistema su nepatraukliais tinginiams „išbandymo“ mechanizmais**, kurie lemtų **saviatranką** (self-selection) tų, kuriems **labiausiai paramos reikia**.

- Tokių išbandymų mechanizmų **pavyzdžiai**:
 - vertimas **registruotis darbo biržoje**;

- tobulintis, **mokytis** naujų įgūdžių.

- Tokie reikalavimai yra rimti **kaštai tingintiems, bet gabiems** arba „šešėlyje“ dirbantiems žmonėms. Tiems, **kam iš tikro reikia paramos**, tokie reikalavimai nėra atbaidantys, jie gali mielai naudotis perkvalifikavimo programomis, nes **nuoširdžiai nori išmokti naujos specialybės**.

- **Parama natūra**. Kitas išbandymo mechanizmo pavyzdys yra teikimas paramos natūra (in-kind), o ne pinigais. Paramos **fokusavimas** natūraliai **sunkesnis piniginės paramos atveju**, nes **kiekvienas vertiname pinigus**.

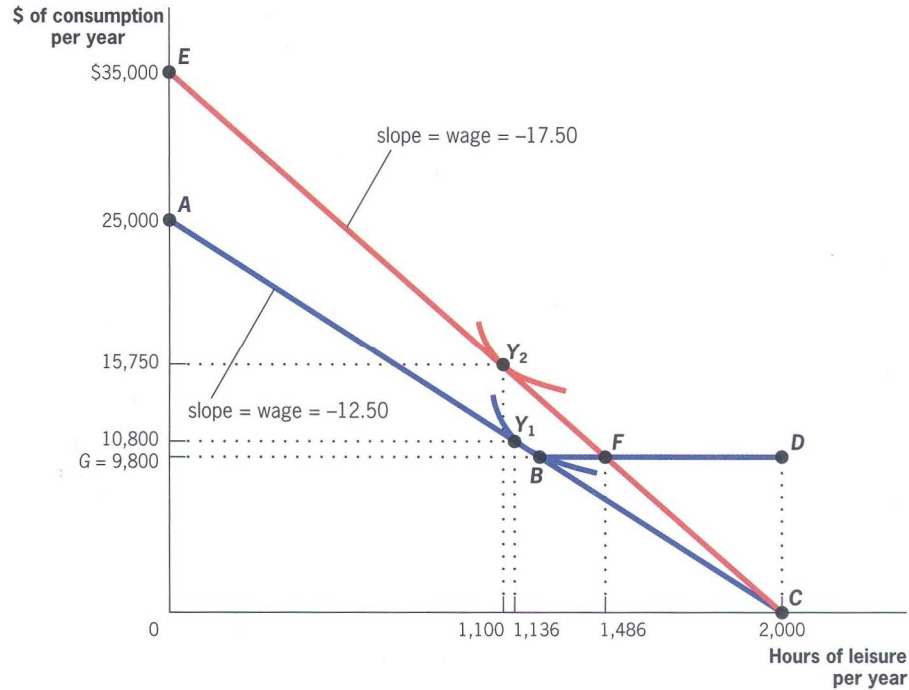
- Bet valdžia gali:
 - duoti jums **maisto talonus**, kuriais **atsiskaitinėjant jus matys kiti žmonės eilėje**;
 - **pilstyti sriubą** patalpoje, kurioje **nemažai asocialių žmonių**;
 - **sukurti eiles** prie sriubos dalinimo punktų ar **socialinės paramos skyriuose**, kuriems turite **pateikti prašymą** dėl paramos skyrimo.

- Todėl jūs **reikalausite maisto talonų** ar eisite valgyti į tokią valgyklą **tik jei tikrai neturite lėšų maistui**. Jei labai vertinate savo laiką, tai jums bus **dideli laukimo eilėje kaštai**. Be to, jus gali toje **eilėje pamatyti giminės, pažįstami** ir pan.

- **Rinkėjai** paprastai teikia **pirmenybę** būtent **natūrinei paramai** (ir susijusiam išbandymo mechanizmui) **dėl paternalistinio argumento**, kad nedidelių pajamų žmonės **netinkamai naudos piniginę paramą** („pragers, o ne pavaldydis vaiką“).
- Be to, **išbandymo mechanizmai**, kurie padeda **atsijoti apsimetėlius** (pavyzdžiui, dirbančius nelegaliai, bet rodančius, kad beveik neturi legalių pajamų), leidžia **tą patį paramos biudžetą paskirstyti mažesnei žmonių grupei**, todėl galima **labiau sumažinti jų skurdą**, nei tokių mechanizmų nenaudojant.
- Rinkėjams toks paramos sistemos efektyvumo didinimo būdas turėtų patikti, o **valdžia išsiveržia iš „geležinio trikampio“** – galima turėti:
 - **dosnią** atskiram neturtingam žmogui,
 - **gerai fokusuotą;**
 - ir šalies biudžeto lygmenyje santykinai **nedaug kainuojančią** paramos programą.

24.4.3 Išorinių galimybių gausinimas

- **Trečias būdas** (be kategorinės paramos ir išbandymų mechanizmų) sumažinti paramos programų **moralinės rizikos efektus** yra pagausinti **išorinių galimybių** (outside options) žmonėms, kad jiems **nebūtų taip patrauklu naudotis programa**.
- Pav. 24.4 matome įprastą **vartojimo/laisvalaikio pasirinkimo problemą**, jau naudotą šioje paskaitoje, tačiau matome tik pil. Y pasirinkimą.

Pav. 24.4. Algos padidinimo efektas

- Kaip ir anksčiau, **pil. Y iš pradžių** gali gauti **\$12,50** darbo užmokestį (tai atspindi biudžeto apribojimas *ABC*), ir renkasi **1136** valandų laisvalaikio ir **\$10 800** vartojimo taške Y_1 .
- Jei įvedama **paramos programa su \$9800 pajamų garantija ir 100% pašalpos mažinimo koeficientu**, biudžeto apribojimas tampa *ABD*, ir pil. Y renkasi **nebedirbti iš viso** (taškas *D*). Šiame taške jis **praranda tik \$1000 vartojimo**, bet **gauna 864 valandas laisvalaikio**.
- Tarkime, kad pil. Y darbo užmokestis **padidėja iki \$17,50** per valandą, todėl biudžeto apribojimas tampa ***EFC* be paramos programos**, ar ***EFD* su programa**. Šiuo didesnio valandinio darbo užmokesčio atveju **pil. Y uždirba \$15 750** ir renkasi **1100 valandų laisvalaikio** (taškas Y_2), ***nepaisant ar paramos programa egzistuoja, ar ne***. Netgi esant programai, jis yra ant aukštesnės abejingumo kreivės taške Y_2 , o ne taške *D*.
- Taigi, **minimalaus darbo užmokesčio** (minimum wage) **buvimas ir jo padidinimas** gali būti patrauklesnis būdas sumažinti priklausomybę nuo paramos programų ir **paskatinti dirbti mažai kvalifikuotus žmones**, o ne kartais politikų siūlomas paramos mažinimo kelias.
- Antra, iki šiol **pavyzdžiuose naudojome darbo užmokestį, išreikštą jo perkamąja galia**, nes tik toks matas yra svarbus eiliniam žmogui. Bet **tarp nominalaus (bruto) ir jo perkamosios galios yra trys „pleištai“**:
 - **pajamų mokestis;**

- **socialinio draudimo *mokestis*** (tai gali būti mokestis, o ne įmoka, jei įmoka aktuariškai neteisinga, pavyzdžiui, daugiau uždirbantiems žmonėms, kaip ir yra Lietuvoje);
 - **vartojimo mokesčiai** (PVM + akcizai).
- Todėl **vienas būdų padidinti paskatas dirbti** menkai kvalifikuotiems žmonėms yra:
- jų **pajamų mokesčio sumažinimas**¹⁷² ir/ar;
 - **PVM sumažinimas** tokioms daugiausiai **neturtingųjų vartojamoms prekėms** kaip **grūdiniai produktai** (duona, miltai, makaronai, kruopos) bei **pieno produktai**.
- Šie mokestiniai pakeitimai padaro **biudžeto apribojimą statesnį**, kas lemia didesnes paskatas dirbti.
- Visi šie būdai yra „morkos“ – paskatinimai **patiems išbristi iš skurdo dirbant**. Yra **kitų būdų**, kuriais valdžia gali **padidinti išorines galimybes** potencialiems paramoms gavėjams.
- **Perkvalifikavimas**. Daug paramos gavėjų turi **prastą kvalifikaciją**, dažnai yra **nebaigę net vidurinės mokyklos** ar pan. Vis labiau **sudėtingėjant ekonomikai**, tokie žmonės **neturi gerų perspektyvų užsidirbti** oriai gyventi leidžiančią algą. **Mokymas gali įgalinti gauti**

¹⁷² Apie tai kaip sumažinti efektyvųjų nedaug uždirbančių žmonių pajamų mokesčio tarifą **permetant pajamų neapmokestinamąjį minimumą iš daugiau uždirbančiųjų mažiau uždirbantiems**, žr. Kuodis, R. (2009), „[Kaip reformuoti mokesčių sistema](#)“, *Valstybė*, 2008/11, www.ekonomika.org.

didesnį darbo užmokestį, o pasekmės bus kaip parodyta aukštesniame paveiksle – **sumažės paramos patrauklumas, palyginti su darbu.**

■ Ar permokymas padeda yra **empirinis klausimas**. Pavyzdžiui, atrodo, kad **Lietuvoje darbo biržos mokymai kvalifikuotiems, bet dėl 2007-2009 metų nuosmukio darba praradusiems žmonėms yra tik (brangus) išbandymo mechanizmas** – tokie žmonės neplanuoja dirbti pagal tą specialybę, kurios žinias gauna biržos mokymuose, bet turi mokymuose dalyvauti, kad gautų pašalpą. Todėl Lietuvos vyriausybė ėmė svarstyti mokymų bedarbiams reformą (žr. Intarpas 24.3).

Intarpas 24.3. Socialinės apsaugos ir darbo ministras nuo nedarbo siūlo gelbėtis „vaučeriais“

<http://www.balsas.lt/naujiena/508604/socialines-apsaugos-ir-darbo-ministras-nuo-nedarbo-siulo-gelbetis-vauceriais>, 2010.10.28.

Socialinės apsaugos ir darbo ministras Donatas Jankauskas pažymi, kad vienas svarbiausių šalies tikslų, siekiant pagerinti visuomenės socialinę ir darbo rinkos situaciją, yra piliečių užimtumo didinimas. Ministras aiškina, jog prie šio siekio įgyvendinimo stipriai prisidėtų **permainos bedarbių profesinio mokymo srityje.**

D. Jankausko teigimu, siekis iki 2020 metų 20–64 metų amžiaus piliečių užimtumo rodiklį pakelti iki 70 proc. ir jį viršyti yra trumpalaikė perspektyva. „Sieksime, jog piliečių

užimtumas iki 2020 metų viršytų 70 proc. Tikime, kad tai pasiekti įmanoma ir per trumpesnį laikotarpį“, – ketvirtadienį po išvažiuojamojo Vyriausybės pasitarimo Lietuvos darbo biržoje sakė ministras.

Pasak Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (SADM) vadovo, užimtumui augti **reikalinga efektyvesnė darbo neturinčių piliečių profesinio mokymo politika**. Kaip viena iš siūlomų pakeitimų D. Jankauskas įvardijo „**vaučerių**“ (čekių) sistemą.

„Siūlome **visą profesinio mokymo sistemą kitąmet perkelti į vaučerių sistemą**, pagal kurią **bedarbio**, kuriam reikalingas perkvalifikavimas arba tam tikras kvalifikacijos kėlimas, **profesinio mokymo**, atsižvelgiant į profesinio mokymo įstaigų konkurencingumą, galimybes gauti kvalifikaciją atitinkantį darbą, **išlaidos bus visiškai arba iš dalies padengtos iš valstybės biudžeto**“, – aiškino ministras.

Tokiu atveju **darbdavys įsipareigotų įdarbinti bedarbių**, o darbo birža, įvertinusi bedarbio kvalifikaciją ir kompetenciją, **parinktų reikiamos profesijos įgijimui atitinkamą mokymo programą**, pagal kurią **bedarbis galėtų mokytis vienoje iš atestuotų mokymo įstaigų**. **Bedarbiui būtų įteikiamas „vaučeris“**, ir darbo birža su asmeniu bei su jo pasirinkta mokymosi įstaiga sudarytų sutartį. **Baigęs mokymosi programą, bedarbis pateiks darbo biržai kvalifikacijos dokumentą, tada ši atsiskaitys su mokymo įstaiga**.

Pasitarime sutarta, kad būtų parengtas konkretus bedarbių profesinio mokymo modelis ir siūlymai, kaip jį įgyvendinti. Svarbiausias tokio modelio tikslas turėtų būti žmogaus siekis

įsidarbinti. Taip pat būtina **numatyti saugikius**, kurie leistų išvengti piktnaudžiavimo mokymui skirtomis piniginėmis lėšomis tiek iš bedarbio, tiek iš darbdavio, tiek iš mokymo įstaigos pusės.

Šiuo metu **mažiau nei pusė bedarbių, įgijusių tam tikrą kvalifikaciją, randa darbą**. Anot D. Jankausko, tokios tendencijos rodo, jog **reikalingos radikalios permainos profesinio mokymo srityje**. „Mokymo sistema turi būti **orientuota į tikslingą valstybės lėšų panaudojimą**, siekiant šalyje sumažinti nedarbą ir padidinti užimtumą“, – kalbėjo SADM vadovas.

Lietuvos darbo biržos (LDB) direktorius Mindaugas Petras Balašaitis pabrėžė, jog svarbiausios permainos bedarbių profesinio mokymo srityje turi būti siejamos su tinkamu mokymo įstaigos pasirinkimu. Taip pat būtina maksimaliai sutrumpinti laiką, kai nusprendžiama ir pradeda mokytis. „Bedarbiams turi būti suteikiama galimybė savo nuožiūra pasirinkti profesinio mokymo įstaigą. Nauja sistema taip pat turi užtikrinti, **kad pilietis mokslus pradėtų kuo greičiau, o juos baigęs įsidarbintų**“, – kalbėjo LDB vadovas.

Šaltinis: ELTA

■ **Darbo rinkos subsidijos**. Subsidijuoti darbo vietų kūrimą yra **kitas būdas pagerinti išorės galimybes paramos gavėjams**. Šios subsidijos būna **kelių formų**:

- **pirma**, gali būti **bendra subsidija mažai uždirbančių darbo pasiūlai**. Pavyzdys yra JAV taikomas **uždirbtų pajamų mokestinis kreditas**¹⁷³ (Earned Income Tax Credit, EITC), kuris teikia **subsidiją kiekvienam doleriui uždirbtų pajamų tiems, kurių pajamos yra mažesnės už tam tikrą lygį**. Šis metodas buvo labai sėkmingas – mažai uždirbančiųjų darbo pasiūla reikšmingai padidėjo. Bet tai ir **gana brangi iniciatyva** – išlaidos EITC pastaraisiais metais sudarė apie **\$35 milijardus per metus**. Plačiau apie EITC – paskaitos pabaigoje.
- **kitas būdas** yra darbo užmokesčio **subsidijos tik tiems, kurie jau gauna paramą**, taip siekiant **sumažinti išlaidas subsidijoms**¹⁷⁴.

Intarpas 24.4. Mokesčio kreditas *versus* apmokestinamų pajamų sumažinimas

Apmokestinamų pajamų sumažinimas (tax deduction) reiškia, kad jūs galite **sumažinti savo apmokestinamų pajamų dydį prieš mokėdamas pajamų mokestį**. **Kiek jums ši galimybė yra naudinga, priklauso nuo jūsų ribinio mokesčio tarifo**. Pavyzdžiui, jei jūs esate ant 25% mokesčio laiptelio, galimybė apmokestinamas pajamas sumažinti €1000, jums leis mokėti €250 mažiau pajamų mokesčio. Jei ant 10% laiptelio, tai mokėsite €100 mažiau pajamų mokesčio. Pavyzdžiui, **Lietuvoje nuo 2003 metų apmokestinamas pajamas** (be kai

¹⁷³ Kuo mokestinis kreditas skiriasi nuo apmokestinamųjų pajamų sumažinimo žr. Intarpas 24.4.

¹⁷⁴ Plačiau žr. Blank, R.M., Card, D., and Robins, P.K. (2000), „Financial Incentives for Increasing Work and Income among Low-Income Families,“ in *Finding Jobs: Work and Welfare Reform*, ed. by David Card and Rebecca M. Blank. N.Y.: Russell Sage Foundation.

kurių kitų dalykų) **mažino būsto paskolos palūkanos** – jei mokėjote 33% pajamų mokesčio tarifą, galėdavote susigrąžinti 1/3 už būsto paskolą sumokėtų palūkanų, o jei 15%, tai tik tokį nedidelį procentą.

Mokestinis kreditas (tax credit) yra **tiesioginis mokestinės prievolės sumažinimas**. Jei turite €1000 mokestinę prievolę, €1000 mokestinis kreditas tokia pačia suma sumažins jūsų mokamą pajamų mokestį, **nepriklausomai nuo jūsų mokesčio laiptelio**.

■ Tačiau toks **fokusuotas metodas turi 2 trūkumus**:

- **pirma**, yra daug žmonių, kurie galėtų gauti darbo užmokesčio subsidijas, bet kurie neatitinka reikalavimų. Pavyzdžiui, **vieniša motina, kuri prarado darbą, bet kuri nenori eiti prašyti pašalpų, yra baudžiama už šį nenorą priimti valdžios pagalbą**, jei subsidija skiriama tik socialinės paramos gavėjams;
- tai lemia **antrą trūkumą**: Blank, Card ir Robins (2000) taip pat nustatė, kad **paramos gavėjų subsidijavimas kai jie pradeda dirbti, padidina skaičių žmonių, norinčių gauti socialinę paramą**. Kadangi žmonės jau turi būti socialinės paramos gavėjais, kad gautų šias darbo užmokesčio subsidijas (priešingai bendrosioms subsidijoms, kaip EITC), žmonės **stengsis prašyti socialinės paramos, kad galėtų pretenduoti į subsidiją**. Tikėtina, kad **vieniša motina mūsų pavyzdyje užsiregistruos kaip socialinės paramos gavėja tam, kad gautų subsidiją**, ir tai **atsvers dalį sutaupymo dėl labiau fokusuotos subsidijų programos**.

- Taigi, yra aiškus **pakeičiamumas tarp bendresnių ir labiau fokusuotų** (jau esamiems socialinės paramos gavėjams) **darbo užmokesčio subsidijų programų**. Labiau **fokusuotos subsidijų programos sutaupys lėšų**, palyginti su bendresnėmis programomis, bet:
 - rizikuoja **praleisti per „paramos tinklą“** tuos, kuriems tikrai jos reikia;
 - **skatina užsiregistruoti socialinės paramos gavėjais** tuos, kuriuos domina darbo užmokesčio subsidijos.

Intarpas 24.5. Kibiras su „neigiama skyle“: Kanados projektas

Įdomus darbo užmokesčio subsidijų programos pavyzdys yra **Kanados savistovumo projektas** (Self-Sufficiency Project, SSP).¹⁷⁵ Ši programa **atsitiktiniu būdu pasiūlė darbo užmokesčio subsidijas** Kanados socialinių pašalpų gavėjų **fokuso grupei**, kuri gavo pašalpas daugiau nei metus: **jei šie žmonės rastų pilnos darbo dienos darbą per metus nustojus naudotis pašalpomis, programa vidutiniškai padvigubintų jų pajamas per pirmus 3 metus**, kuriuos jie dirbtų.

Pasirinkdama tik tuos, kurie gavo pašalpas ilgą laikotarpį, programa minimizavo galimybę, kad kai kurie žmonės specialiai paprašys pašalpų, kad gautų subsidiją. Ši **fokuso grupė buvo palyginta su atsitiktinai parinkta kontroline grupe** ilgo laikotarpio

¹⁷⁵ Plačiau žr. Ford, R., Gyarmati, D., Foley, K., and Tatrie, D. (2003), *Can Work Incentives Pay for Themselves?*, Ottawa: Social Research and Demonstration Corporation.

socialinės paramos gavėjų, kuriems nebuvo pasiūlyta ši darbo užmokesčio subsidija.

Šio eksperimento **rezultatai nustebino: užimtumas tarp subsidijos gavėjų (fokuso grupės) padidėjo 12 procentinių punktų (43%),** palyginti su tais, kuriems subsidija nebuvo pasiūlyta (kontrolinė grupė).

Tačiau ši **trumpalaikė subsidija neturėjo ilgalaikių pasekmių. Po 5 metų fokuso ir kontrolinė grupės supanašėjo savo darbo trukme ir socialinės paramos naudojimu.** Klausimas, ar ilgiau mokama subsidija turėtų labiau ilgalaikes pasekmes, yra atviras.

Per tyrėjų analizuotą 5 metų laikotarpį **kiekvienas doleris valdžios išlaidų subsidijoms virto 2 doleriais didesnėmis pajamomis buvusiems socialinės paramos gavėjams,** kurie pasinaudojo šia subsidija. Tokiu būdu, ši programa yra **priešingas pavyzdys „kiauram kibirui“:** valdžios **transferai padidino bendrąsias pajamas daugiau nei transfero suma.** Šis pavyzdys rodo, kad gerai **sufokusuotos ir gana didelės darbo užmokesčio subsidijos gali būti efektyvus būdas sumažinti pašalpų gavėjų gretas.**

■ **Vaikų priežiūros sistema.** Šeimų, turinčių vaikų, biudžeto apribojimas, parodytas, pavyzdžiui, Pav. 24.4, turėtų **atspindėti darbo užmokestį,** kuri motina gali gauti darbo rinkoje, **atmetus išlaidas vaiko priežiūrai,** kurias patiria motina dėl to, kad ji dirba. **Kuo daugiau motina turi mokėti auklei ar darželiui už vaikų priežiūrą jai esant darbe, tuo mažiau jai lieka pinigų dėl sprendimo dirbti.**

- Todėl kitas būdas padidinti išorės galimybes moterims yra:
 - subsidijuoti jų vaikų priežiūros išlaidas;
 - arba netgi teikti nemokamą vaikų priežiūrą valstybės iš bendrųjų mokesčių išlaidkomuose darželiuose.

- Tai ekvivalentiška darbo užmokesčio padidinimui ir biudžeto apribojimo, kai nesinaudojama socialinės paramos sistema, **statumo padidinimui**.

- Anot studijų, vaiko priežiūros subsidijavimas padidina moterų darbo pasiūlą: **vaiko priežiūros subsidijų padidėjimas 10%, moterų darbo pasiūlą padidina apie 2%**. Tačiau kuo patrauklesnė vaikų priežiūros sistema, tuo mažiau vaikai būna su tėvais, ir yra nesutariama, ar tai yra gerai ar blogai.

- Yra įrodymų, kad **vaikai, lankantys geros kokybės ikimokyklinio ugdymo programas, vėliau mokosi geriau**, palyginti su vaikais, nelankiusiais tokių programų. Todėl **vyriausybės stengiasi kurti tokias programas** (kaip JAV Head Start), kurios teikia geros kokybės ikimokyklinio ugdymo paslaugas **vaikams, kuriems „nepasisekė“ gauti gerus tėvus**.

- Tačiau įrodymai dėl bendrųjų vaiko priežiūros sistemų naudos yra **neįtikinantys**: vaikų **leidimas į darželį, atrodo, yra žalingas trumpu laikotarpiu** (pavyzdžiui, daugiau

agresyvumo, sergamumo...), bet **ilgu laikotarpiu** (galbūt) daugiau socialinio **bendravimo įgūdžių** ir pan.¹⁷⁶

■ **Alimentai.** 4 būdas padidinti išores galimybes motinoms yra **griežčiau kontroliuoti vaiko paramos įsipareigojimus iš tėvo pusės, kai motina yra socialinės paramos gavėja.** Kai tėvai išsiskiria ar vaikai **gimsta ne santuokoje**, įstatymai įpareigoja (dažniausiai) **tėvą teikti finansinę paramą (dažniausiai) motinai, su kuria vaikas lieka.**

■ Problema yra ta, kad faktiškai **tik dalis tėvų tą paramą teikia:**

- tėvas **pats neturi lėšų** pragyvenimui;
- tėvas yra **išvykęs (emigravęs)**, nežinia kur esąs;
- **naujoji tėvo antroji pusė neleidžia skriausti naujos šeimos vaikų;**
- motina iš viso **nežino kas yra vaiko tėvas** (žr. Intarpas 24.6) ir pan.

Intarpas 24.6. Socialinių pašalpų (kompensacijų) skyrimo problematika, kai vaiko tėvas nežinomas

Iš: Jolanteles blog'as, <http://mama.balsas.lt/blog/getEntry/127>, žiūrėta 2010.11.02.

Norėtumėme aptarti labai aktualią problemą Lietuvoje – socialinių išmokų paskyrimas ir

¹⁷⁶ Žr., pavyzdžiui, Baker, M., Gruber, J., and K. Milligan (2005), „Universal Childcare, Maternal Labor Supply, and Family Well-Being,“ NBER Working Paper 11832.

mokėjimas motinoms, kurios įstatymų nustatyta tvarka neturi galimybės nustatyti vaiko tėvo tapatybės, o iš pridedamo dokumento gimimo liudijimo akivaizdu, kad vaiko tėvas nežinomas.

Prieš įsigaliojant naujam LR Civiliniam kodeksui vaikų gimimo liudijimuose galėjo būti įrašų apie tėvą, kai tėvystė, iš tikrųjų, nenustatyta arba nepripažinta. Buvo net tokių situacijų, kai **vaiko gimimo liudijime būdavo įrašomas neegzistuojantis asmuo.**

Pagal galiojusį iki 2001 m. liepos 1 d. Santuokos ir Šeimos Kodekso 61 straipsnį ir iki 2001 m. liepos 11 d. galiojusį Civilinės būklės aktų registravimo laikinųjų taisyklių 20.2. punkte buvo nustatyta, kad vaikui gimus iš nesančios santuokoje motinos, kai nėra bendro tėvų pareiškimo ir teismo sprendimo nustatyti tėvystę, vaiko tėvas gimimo įrašų knygoje įrašomas pagal motinos pavardę, o vardas – motinos nurodymu.

Todėl siekiant nustatyti vaiko kilmę iš gimimo liudijimų, išduotų remiantis gimimo įrašais iki 2001 m. liepos 11 d., ir kilus abejonių dėl vaiko kilmės, civilinės metrikacijos skyriuje, įregistravusiame gimimą, reikėjo pasitikrinti žinias apie tėvo įrašymo pagrindą.

Galiojusios gimimo įrašo formos skiltyje „Žinių apie tėvą įrašymo pagrindas“ buvo nurodoma, koku pagrindu, t.y. (santuokos liudijimu, bendru tėvo ar vienišos motinos pareiškimu) buvo įrašomos žinios apie tėvą.

Jeigu tėvas buvo nurodomas vienišos motinos pareiškimu, tai reiškė, kad į vaiko gimimo

įrašą nėra įtrauktas tikras vaiko tėvas ir gimimo liudijime užfiksuotiems duomenims sutampant su konkretaus fizinio asmens duomenimis teisinių padarinių neatsiranda. Tokių fiktyvių įrašų nuginčyti nereikia.

Šiuo metu **Lietuvoje yra vienintelis būdas nustatyti tėvystę – tai paduoti ieškinį dėl tėvystės nustatymo** (pagal CK 3.146 str.). Neseniai egzistavo ydinga praktika kreiptis dėl tėvystės nustatymo su pareiškimu dėl juridinio fakto nustatymu, prašymu ir t.t. Dėl šių priežasčių 2003 m. gruodžio 12 d. Lietuvos Aukščiausiojo teismo priėmė konsultaciją.

Joje nurodoma, jog tokiu atveju privalu atsisakyti priimti pareiškimą dėl juridinės reikšmės turinčio fakto nustatymo, kad vaiko tėvas yra nežinomas, vaikas neturi tėvo arba kad įstatymų nustatyta tvarka nėra galimybės nustatyti vaiko tėvo tapatybės.

Lietuvoje mažas pajamas gaunančioms šeimoms (vieniems gyvenantiems asmenims), prie kurių yra priskiriamos **vienišos motinos**, skiriama pinigine **socialinė parama: socialinė pašalpa ir būsto šildymo išlaidų, išlaidų šaltam ir nuotėkoms bei karštam vandeniui kompensacijos** (toliau kompensacija).

Socialinė pašalpa skiriama šeimai (vienam gyvenančiam asmeniui), jei jos pajamos per mėnesį yra mažesnės už valstybės remiamas pajamas (nuo 2005 m. spalio 1 d., t.y. 155 litų vienam nariui).

Socialinė pašalpa sudaro 90% skirtumo tarp valstybės remiamų pajamų šeimai (Valstybės

remiamos pajamos šeimai apskaičiuojamos dauginant Valstybės remiamas pajamas vienam šeimos nariui iš šeimos narių skaičiaus) ir vidutinių šeimos pajamų per mėnesį.

Jeigu šeima neturi pajamų, tai socialinė pašalpa sudarys 139,50 Lt. vienam asmeniui. Šiuo atveju, jeigu yra vieniša motina ir vaikas, tai pašalpos dydis bus 279 Lt., t.y. po 139,50 Lt. kiekvienam asmeniui.

Socialinė pašalpa teikiama vienu iš šių būdų:

- piniginėmis lėšomis;
- paslaugomis (perkant maistą ir kitas reikalingas prekes, organizuojant suaugusiųjų bei vaikų maitinimą ir kita).

Kompensacijos teikiamos savivaldybių nustatyta tvarka vienu iš šių būdų:

- piniginėmis lėšomis;
- apskaičiuotų kompensacijų suma pervedama į energetines ir komunalines paslaugas tiekiančių įmonių atsiskaitomąsias sąskaitas bankuose.

Socialinė pašalpa skiriama nuo mėnesio, kurį pateiktas prašymas - paraiška, pirmos dienos trijų mėnesių laikotarpiui. Kompensacijos skiriamos tokia pat tvarka.

Pasibaigus paskirtos piniginės socialinės paramos teikimo laikotarpiui, galima kreiptis su prašymu, pratęsti pašalpos mokėjimą.

Dabartiniu metu **vieniša motina, nežinanti savo vaiko tėvo ir norinti gauti socialinę pašalpą bei kompensaciją, privalo kreiptis į teismą pareikšdama ieškinį dėl tėvystės nustatymo** (nenurodydama atsakovo duomenų, nes jų nežino).

Teismas, priimdamas tokį ieškinį, nustato terminą trūkumams pašalinti, kadangi pagal CPK atsakovo duomenys turi būti nurodyti. Nepašalinus trūkumų ieškinyje grąžinamas neišnagrinėtas.

Gavus teismo nutartį, kuria yra atsisakyta priimti ieškinį ar ieškinyje paliktas nenagrinėtas, savivaldybės socialinės paramos skyrius moka socialines pašalpas ir kompensacijas.

Dabar galiojantys teisės aktai verčia tokias motinas kreiptis į teismą dėl tėvystės nustatymo, tai prieštarauja LR CPK normoms, nes toks ieškinyje neatitinka ieškinio formai keliamų reikalavimų.

Norint gauti lengvatas iš valstybės, reikia kreiptis į teismą, papildomai mokėti, nes ieškinyje dėl tėvystės nustatymo yra apmokestinamas 100 Lt žyminiu mokesčiu, tvirtinti kopijas pas notarą, imti įvairias pažymas, mokėti advokatui už tokio pobūdžio ieškinio surašymą.

Darytina išvada, kad **dabar Lietuvoje nėra sureguliuota viena iš esminių socialinių garantijų – kaip gauti pašalpas ir kompensacijas vienišoms motinoms, kurios nežino vaiko tėvo.**

- **Dėl šių priežasčių daug moterų negali atsisakyti socialinės paramos**, nes jos negali finansuoti pakenčiamo vartojimo sau ir savo vaikams (plius auklės samdymo ar pan.) vien tik iš motinos darbo užmokesčio pajamų. **Jei geriau veiktų vaiko paramos iš tėvo pusės sistema, tai prilygtų biudžeto apribojimo darbo atveju postūmiui aukštyn, ir socialinė parama taptų mažiau patraukli.**
- Beje, tai yra **politiškai patrauklus būdas sumažinti priklausomybę nuo socialinės paramos – nedaug rinkėjų gins „neatsakingus tėvus“** („bambalius“, anot buvusio Lietuvos Socialinės apsaugos ir darbo ministro R. Dagio, žr. Intarpas 24.7), kurie nesirūpina savo vaikais.
- Štai kodėl **valdžios retorika ir teismų sprendimai tokių tėvų atžvilgiu yra gana griežti.** Reikalaujama net tėvystės nustatymo testų, atidžiai žiūrima į tėvų finansus, **areštuojamos tokių tėvų sąskaitos** ir pan. Bet **dažnai valstybė pasigaili tokių motinų**, kurios nežino kas yra tėvai, arba **žino, bet stengiasi nuslėpti jų paramą, jei ji ir yra, kad gautų iš valstybės daugiau** – motinos išnaudoja valstybės kaip **gerojo samariečio sindromą.**

Intarpas 24.7. Premjeras neketina bausti vienišus tėvus su „bambaliais“ palyginusio R.Dagio

BNS, 2009 gegužės mėn. 19 d.

Valdančiosios Tėvynės sąjungos-Lietuvos krikščionių demokratų (TS-LKD) lyderis

premjeras Andrius Kubilius teigia nepritariąs partijos kolegos socialinės apsaugos ir darbo ministro Rimanto Dagio viešai išsakytai pozicijai dėl nepilnų šeimų, tačiau kaip nors bausti ministro už tai neketina.

„Aš taip nekalbėčiau“, - antradienį žurnalistams sakė A. Kubilius, paprašytas įvertinti R. Dagio žodžius apie vienišus tėvus.

Tarptautinės Šeimos dienos proga kalbėdamas apie Šeimos koncepciją socialinės apsaugos ir darbo ministras pareiškė, kad vieniši tėvai ir mamos turi prisiimti kaltę už tai, kad nesugebėjo susitvarkyti savo gyvenimo.

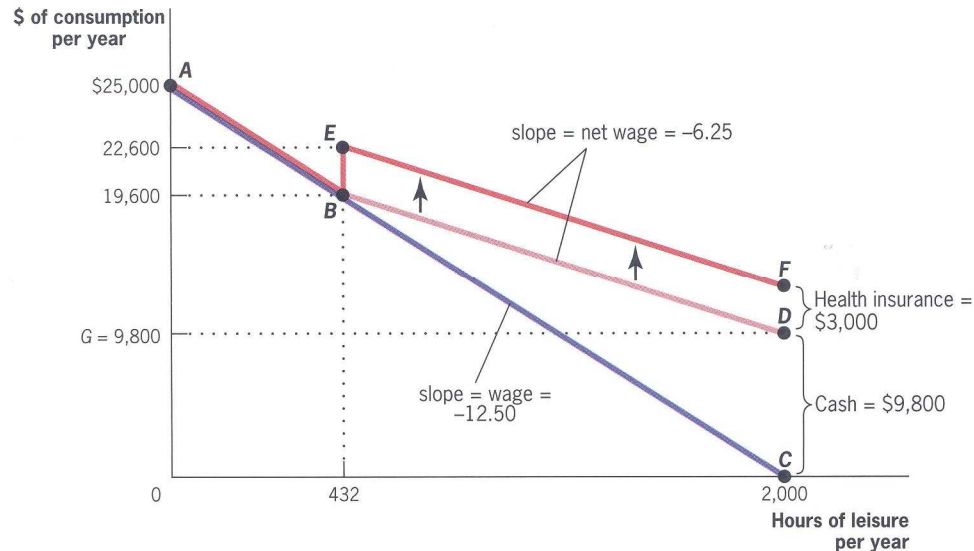
„Jeigu tu nesugebėjai susitvarkyti savo gyvenimo ir užaugini vaiką be tėvo ar be motinos, tai ar tu prisiimi atsakomybę ir kaltę už tai, ar ne? **Ar mes gyvename kaip mums patinka, kaip „bambaliai“ varinėjamės? Turi žmogus būti atsakingas, ar ne? Vaikui reikia ir tėvo, ir motinos, kad jis užaugtų visavertė asmenybė**“, - penktadienį kalbėdamas per radijo stotį „Laisvoji banga“ pareiškė R. Dagys.

Vyriausybės vadovas A.Kubilius antradienį tvirtino, kad TS-LKD pozicija dėl šeimos „gana aiškiai išdėstyta Vyriausybės ir partijos programoje“.

„Niekados negalėjau ir negaliu smerkti žmonių, kuriems likimas galėjo susidėstyti kitaip“, - sakė A. Kubilius. <...>

- Tačiau šis priklausomybės nuo socialinės paramos mažinimo **būdas problemiškas** dėl to, kad **daug tų „nesirūpinančių“ iš tikrųjų yra neturinti**, todėl nelabai ką galima iš jų paimti.
- Antra vertus, **geresnis nesirūpinančių tėvų persekiojimas teoriškai gali sumažinti paskatas dirbtinai turėti ne pilnas šeimas, nes tampa finansiškai brangiau tėvui atsisakyti savo šeimos**. Tačiau sunku empiriškai įrodyti, kad tai mažina skyrybų skaičių ar gimimų ne pilnoje šeimoje – šeimos struktūrą lemia ir daug kitų veiksnių.
- **Nepiniginės paramos atsiejimas**. Galiausiai, 5 būdas **pagerinti išorines paskatas yra atsieti piniginę paramą nuo kitos, natūrinės paramos**. Pavyzdžiui, **vyriausybės dažnai apmoka bedarbių ar kitų remtinų asmenų sveikatos draudimą, kompensuoja kai kurių paslaugų teikimą** (transporto, būsto šildymo, vaikų maitinimo mokyklose ir pan.).
- **Jei žmogus pradeda dirbti, jis praranda šią valdžios nepiniginę paramą**. Todėl šis ryšys tarp piniginės ir nepiniginės paramos ir sprendimo dirbti gali paskatinti žmones **nedirbti vien tik tam, kad išlaikytų tą teisę į paramą**. Jei gauta bendroji paramos vertė panaši į gautą algą „į rankas“, **dirbti tiesiog neapsimoka (nepamirškite laisvalaikio vertės)**, ypač kai kalbame apie **menko našumo/kvalifikacijos darbuotojus**.
- Šis argumentas parodytas Pav. 24.5. Pradinis biudžeto apribojimas be socialinės paramos sistemos *ABC* turi \$12,50 (valandinės algos) nuolydį. Atsiradus socialinei paramai, kuri suteikia \$9800 pašalpos garantiją su 50% pašalpos mažinimo koeficientu (paramos gavėjai

praranda 50 centų pašalpos kiekvienam uždirbtam \$1), biudžeto apribojimas pasistumia į *ABD*.

Pav. 24.5. Sveikatos draudimo susiejimas su pinigine bedarbio parama

■ Dabar tarkime, kad **skurdo mažinimo programa apima ir nemokamą sveikatos draudimą tiems, kurie jau gauna pašalpas**, ir kad šis sveikatos draudimas yra **vertas**

\$3000. Tai dar **labiau aukštytyn pastumia** (\$3000 suma) socialinės paramos sistema besinaudojančio žmogaus **biudžeto apribojimą**. Biudžeto apribojimas gaunant pašalpas ir nemokamą sveikatos draudimą tampa *ABEF*.

■ Tačiau **pradėjus dirbti, žmonės praranda šį nemokamą sveikatos draudimą, kaip ir piniginę paramą**. Todėl **nemokamo sveikatos draudimo teikimas kartu su pinigine parama sukuria papildomas dideles paskatas neiti dirbti** (kai yra tokia galimybė) ir likti valstybės išlaikytiniais. Ypač jei dirbdamas gausi mažiau (ar tik nedaug daugiau) už piniginės ir nepiniginės paramos vertę bei laisvalaikio vertę.

■ Taigi, **žmogus, kuris sprendžia** ar priimti darbo pasiūlymą, žino, kad **\$1 darbo pajamų ne tik kainuoja 50 centų pašalpu, bet ir visą prarastą vertę sveikatos draudimo!** Taip atsiranda **didelė ribinė paskata iš viso nedirbti**. Taip atsiranda „**užrakinimas**“ **socialinės paramos sistemoje** (welfare lock).

■ Todėl **vienas būdas padidinti išorines galimybes bedarbiams yra kiek įmanoma labiau atsieti sveikatos draudimą ir kitą nepiniginę paramą nuo piniginės paramos**. Kuodis (2010)¹⁷⁷ siūlė Lietuvoje tai daryti „**Sodros**“ reformos, įvedant virtualias asmenines sąskaitas, kontekste: žmonės, kurie prarado darbą, **galėtų skolintis**, pavyzdžiui, sveikatos draudimo įmokoms iš savo sąskaitos „**Sodroje**“.

¹⁷⁷ www.ekonomika.org, 2010.03.26: plačiau apie pasiūlymą įvesti socialinio kredito sistemą Lietuvoje.

Intarpas 24.8. R.Lazutka: 4 asmenų šeima iš valstybės gali gauti paramos iki 2 tūkst. Lt

Inga Saukienė, www.delfi.lt, 2010 spalio mėn. 21 d.

Darbo neturinčių žmonių apklausa, atskleidusi, kad **54 proc. bedarbių turi nelegalių pajamų**, perša mintį, kad mūsų **socialinės paramos sistema leidžia nepersidirbant ir nemokant mokesčių valstybei gana gerai gyventi**. Ekonomistas Romas Lazutka sutinka, kad ji iš tiesų **neskatina žmonių dirbti**.

Šios spekuliacijos išnyktų, **jei socialinė parama priklausytų nuo žmonių statuso**, bet ne nuo pajamų – pavyzdžiui, **išmokos vaikams ar nemokamas maitinimas mokykloje turėtų būti prieinami visiems tėvams**. Mat skurstantiems parama gyvybiškai būtina, o turtingiesiems valstybė taip kompensuotų didžiulius mokesčius, kuriuos jie moka valstybei.

Gaunant pašalpą dirbti už minimalų atlyginimą neapsimoka

„Minėtas tyrimas neatskleidė, kokio dydžio nelegalias pajamas gavo respondentai. Jos gali siekti 2 tūkst. litų per mėnesį ir 20 litų per metus. Dabar iš tiesų susidaro dviprasmiškas bedarbio įvaizdis – žmogus normaliai uždirba, gerai gyvena, o dar registruotas Darbo biržoje ir gauna bedarbio pašalpą.

Taigi peršasi mintis, kad valstybės socialinė politika yra labai dosni, ir žmonės vengia dirbti,

nes gerai gyvena iš socialinių pašalpų bei dar prisiduria iš nelegalaus darbo. Tačiau **nelegalus darbas gali būti nueiti pas kaimyną, pataisyti čiaupą** bei gauti už tai 20 litų arba padėti kaimynui daržus nuravėti ir už tai parsinešti krepšelį braškių. Būčiau linkęs manyti, kad daugiau yra tokių bedarbių, kurie dirba atsitiktinius darbus“, - svarstė R. Lazutka.

Ekonomistas sutinka, kad mūsų socialinės paramos sistema, susieta su žmogaus pajamomis, iš tiesų neskatina žmogaus dirbti. **Jeigu žmogus gauna vos litu daugiau, jis praranda bent 90 centų savo socialinės pašalpos.** Tokiu atveju **racionalus žmogus tuomet neturėtų dirbti**, jei nepajėgia uždirbti gerokai daugiau.

„Jei paimsime šeimą su dviem vaikais, kurioje abu tėvai nedirba, ir paskaičiuosime visą paramą – **socialinę pašalpą, kompensacijas už išlaidas komunaliniams mokesčiams, nemokamą maitinimą vaikui mokykloje** ir pan., tokiai šeimai paramos gali susidaryti **iki 2 tūkst. litų**. Suprantama, kad **tėvams eiti dirbti už minimalias algas neapsimoka**. Tačiau tai nereiškia, kad socialines pašalpas reikėtų panaikinti, kadangi tiems žmonėms, kurie jas gauna, nėra pasiūlytas darbas“, - teigė ekonomistas.

Anot jo, nereikėtų manipuliuoti teiginiu, kad darbo yra, o žmonės nedirba todėl, kad jie per daug remiami ir yra tinginiai. „Tai nesąmonė, žinant, kad yra 300 tūkst. bedarbių ir **paskelbta labai nedaug darbo vietų**, o ir tos pačios gana įtartinos ir **paprastai negarantuoja darbo užmokesčio**. Pavyzdžiui, **siūloma platinti kokią nors prekę, pačiam surasti klientus** ir nuo jų sumokėtos sumos gauti procentus. Tokiame darbe žmogus gali turėti daugiau išlaidų nei pajamų. Žinoma, jei mes remiame tik žmones, kurių pajamos yra mažos, tie, kurie nepajėgūs

daug uždirbti, praranda paskatą dirbti. Todėl prasideda tų bedarbių gainiojimas – užsiregistruoti, ateiti į Darbo biržą ir taip toliau“, - įsitikinęs R. Lazutka.

Todėl **kitos šalys imasi skurdo prevencijos** – teikti **paramą nepriklausomai nuo pajamų**: pavyzdžiui, teikti nemokamą maitinimą ar **išmoką visiems vaikams, nepriklausomai nuo tėvų pajamų**.

„O kad **gaila tokią išmoką mokėti tiems, kurie daug uždirba – be reikalo, kadangi jie valstybei sumoka mokesčių labai daug. Jei nebūtų sąsajos tarp pajamų ir išmokų, tokia parama nemažintų paskatų dirbti**“, - teigė ekonomistas.

Skurdo veidas ne visada tikras

Paklaustas, kodėl, kaip rodo tyrimai, net ir skurde gyvenantys žmonės neretai savo padėties nevertina kaip visiškai apgailėtinos, ekonomistas pabrėžė, kad ir turtingi žmonės dažnai save priskiria tik prie vidutinių.

„Prie vidutinių save priskiria dauguma žmonių. Į šią grupę neretai patenka ir tie, kurių pajamos siekia 2 tūkst. litų, ir gaunantys vos 500. Taip yra todėl, kad žmonės paprastai bendrauja su sau artimu socialiniu sluoksniu. Jei žmogus yra sėkmingas verslininkas, jis nedraugaus su bedarbiais ir atvirksčiai. Taigi savo sluoksnyje matydamas ir skurdesnių, ir turtingesnių, save žmogus identifikuoja kaip vidutinioką. Beje, dalis žmonių, kurių pajamos yra labai mažos, nepriskiria savęs prie skustančiųjų vien todėl, kad visuomenėje būti

skurdžiumi yra gėda: vadinasi, esi negabus, nesėkmingas, nevykėlis“, - teigė pašnekovas.

Anot jo, turtingų žmonių Lietuvoje taip pat būtų kur kas daugiau, jei jie neskaitytų apie turtingiausius pasaulio žmones ir nelygintų savęs su jais.

„Vis dėlto toks subjektyvus savo padėties įvertinimas yra prasmingas, nes matosi žmonių nuotaikos. Vakarų šalys, kuriose tikrai niekas nebadauja, subjektyviai žmonių savijautai skiria ypač daug dėmesio. Pavyzdžiui, jei 800 litų gaunantis pensininkas, kuris sugeba ir prasimaitinti, ir skolų neturėti, galbūt būtų visiškai patenkintas savo gyvenimu, jei iš žiniasklaidos nežinotų apie neteisybę, kaip valdžia išsidirbinėja.

Tuo tarpu žmogus, kuris turi dideles pajamas, pasiėmęs paskolą ir gyvenanti puikiam bute, gali būti tokioje įtampoje, kad visos jo mintys suksis tik apie paskolą, kurią šiuo metu dar gali gražinti, bet kalbos apie firmos padėtį jo nedžiugina. Tokiam žmogui irgi reikalinga pagalba – ir gal greičiau nei tam pensininkui, kuris piktinasi tik valdžia, o šiaip savo gyvenimą yra susitvarkęs“, - svarstė mokslininkas.

Nelegalios bedarbių pajamos sudaro trečdalį namų ūkio biudžeto

„Swedbank“ Asmeninių finansų instituto užsakymu bendrovės „Spinter tyrimai“ vasarą atliktas tyrimas atskleidė, kad 54 proc. oficialaus darbo neturinčių asmenų gauna su įvairia darbine veikla susijusių pajamų. Didžiausią šių pajamų dalį sudaro pajamos iš atsitiktinių darbų Lietuvoje (tokių pajamų gauna 32 proc. nedirbančių namų ūkių narių), o 18 proc.

bedarbių dirba nuolatinius arba reguliarius, tačiau nelegalius darbus. Dar po 6 proc. bedarbių pajamų gauna, kaip prisipažįsta, iš savo versliuko (t.y. nesamdomo darbo) ir iš trumpalaikių darbų užsienyje.

Remiantis tyrimo rezultatais, statistinio darbo neturinčio namų ūkio nario pajamos susideda iš 23 proc. sudarančios nedarbo išmokos, dar 24 proc. prisideda iš kitų socialinių pašalpų, o didžiausią dalį – 36 proc. – šių pajamų sudaro kitų šeimos narių ar giminaičių parama. Likę 17 proc. yra nelegaliai uždirbti.

„Reikia pabrėžti, kad **pajamos iš nelegalaus darbo beveik trečdaliui (29 proc.) bedarbių sudaro didžiausią jo finansinių pajamų dalį.** Tyrimo atskleista realybė skatina daryti prielaidą, jog **gaudami nedarbo išmoką ir dar nelegaliai užsidirbdami daugelis žmonių jaučiasi saugesni ir finansiškai tvirtesni, nei jaustųsi oficialiai įsidarbinę**“, - teigė Asmeninių finansų instituto vadovė Odeta Bložienė.

62 proc. neoficialų darbą turinčių bedarbių bei gyvenančių su tokiu bedarbiu arba tokį bedarbį pažįstančių asmenų sako, kad legaliai šie bedarbiai neįsidarbina, nes to nenori darbdavys. Be to, 35 proc. pripažįsta, kad nuo oficialaus įsidarbinimo sustabdo ir nenoras netekti kitų pajamų ar socialinių lengvatų, dar tiek pat – kad tai tiesiog neapsimoka, nes įsidarbinus legaliai būtų mokama mažesnė alga.

87 proc. versliukų savininkų įmonės neregistruoja ar verslo liudijimo neįsigyja dėl per didelių mokesčių, o 46 proc. priežastimi įvardija ir tai, kad **legalizavus veiklą netenkama socialinių**

pašalpų ir lengvatų.**Intarpas 24.9. Skolininkais paversti bedarbiai puolė registruotis Darbo biržoje**

Aida Murauskaitė, www.lrytas.lt, 2010.03.31

Bedarbiai, kurie pernai nebuvo įsiregistravę darbo biržoje, turės valstybei sumokėti 864 litus už privalomąjį sveikatos draudimą (PSD). Tai sužinoję būriai žmonių puolė registruotis darbo biržoje.

Tai, kad šalyje yra gerokai daugiau bedarbių, nei oficialiai skelbiama, vakar buvo galima įsitikinti ir Vilniaus teritorinėje darbo biržoje. Čia jau kelias dienas šurmuliuoja **trečdaliu daugiau žmonių nei įprastai** pastaruoju metu.

Registravimo ir informavimo skyriaus vedėjas Alfonsas Stravinskas patvirtino: daugelio jų tikslas – įsiregistruoti darbo biržoje, kad nereikėtų mokėti PSD įmokų. Užvakar atėjo 430 žmonių, vakar – apie 400. Paprastai per dieną čia užsuka 300 vilniečių.

Apie mokesčių nieko nežinojo

Valstybė sveikatos draudimu apdraudžia tik darbo biržoje oficialiai registruotus bedarbius. Kad **turėjo mokėti net nedirbdamas**, ne vienas susigriebė tik praėjusią savaitę, kai išvydo Valstybinės mokesčių inspekcijos (VMI) pateiktus duomenis.

Valdininkai teisinasi, kad tokia tvarka buvo visuomet. Bet tik šiemet atsakingos institucijos prisiminė turinčios pasirūpinti, kad šis mokestis įkapsėtų į valstybės aruodą. Premjeras Andrius Kubilius vakar sulaukė niukso iš prezidentės Dalios Grybauskaitės, kad tauta per menkai informuojama apie kai kuriuos mokesčius.

Valstybei – pikti žodžiai

„O nuo kada šita tvarka galioja? Žmonėms nebuvo apie ją pranešta. Šią žinią išgirdau šiandien – darbo biržos kursuose kitos moterys pasakė“, – vakar rankomis skėsčiojo bedarbį Igorį į Vilniaus teritorinę darbo biržą atlydėjusi moteris.

Tuo tarpu pats Igoris negailėjo piktų žodžių valstybei: „Civilizuotose šalyse padedama bedarbiams, o ne reketuojama. Kaip sumokėti dabar tuos šimtus litų?“ Igoris nedirbo visus praėjusius metus, tačiau nebuvo ir įsiregistravęs darbo biržoje. Todėl VMI iš jo reikalauja 864 litų.

Darbo ieškosi savarankiškai

Apstulbintas eilėje laukė ir 27 metų Jaroslavas Petrovskis.

Neakivaizdžiai Vilniaus Gedimino technikos universitete studijuojantis vyras turės susimokėti už du praėjusių metų mėnesius, kai nedirbo.

„Darbo aš ieškau ne per darbo biržą. Ir **šiandien čia nebūčiau, jeigu ne PSD įmokos**. 72 litai per mėnesį yra nemažai. Manau, kad neteisinga iš nedirbančio žmogaus imti šį mokestį“, – aiškino J.Petrovskis.

Ragins susimokėti (Darius Buta, VMI atstovas)

„Bedarbiai, kurie nesiregistruoja biržoje, nepatenka į jokią apdraustųjų grupę. Jei žmogus iki nustatyto termino nesumokės jam priskaičiuotų mokesčių, Mokesčių inspekcija siųs raginimus bei priminimus. Gyventojams, kurie 2009 m. dirbo pagal darbo sutartį ir nemokamai atostogavo daugiau nei mėnesį, PDS įmokos neskaičiuojamos.“

Intarpas 24.10. Už parduotą paveikslą nulupo devynis kailius

Alvydas Ziabkus, 2010.11.03, www.lrytas.lt

Apie 20 metų paveikslus tapantis 70-metis tautodailininkas iš Gargždų Juozas Ramanauskas įsitikino – šiais laikais savo kūrinį pardavusiam pensininkui gali tekti skaičiuoti ne pelną, o nuostolį. Klaipėdos rajono savivaldybei savo **paveikslą pardavęs gargždiškis nemaloniai nustebo kitą mėnesį gavęs mažesnę pensiją**.

„**Iš mano gautos sumos valstybė jau ir taip išskaičiavo nemažus mokesčius, o „Sodra“ vis tiek nepraleido progos 121 litu nukirpti nedidelę mano pensiją**“, – guodėsi J.

Ramanauskas. Vienišas pensininkas gauna 693 litų pensiją.

Pagailo kuriančio pensininko

„Paveikslus kaupiu namuose. Savo parodų studijos neturiu. Stengiuosi dalyvauti visose tautodailininkų parodose, bet ten pirkėjų neatsiranda, o pas mane į butą jie neužsuka”, – pasakojo J. Ramanauskas. Todėl pensininkas labai nudžiugo, kai Klaipėdos rajono meras Vaclovas Dačkauskas panoro nupirkti jo paveikslą.

Šiemet vidurvasarį pensininkas savo darbus buvo pateikęs Gargždų kultūros centro surengtoje parodoje. Autoriai savo lėšomis lankytojams net surengė vaišes, tačiau J.Ramanauskas neturėjo pinigų prisidėti. Gargždiškis mano, kad apie jo varganą padėtį sužinojęs rajono meras šitaip nusprendė dailininką paremti.

Už darbą tegavo perpus mažiau

Klaipėdos rajono vadovas ir J.Ramanauskas už nemažą paveikslą **suderėjo 2 tūkstančius litų**. Valstybei **išskaičiavus mokesčius pensininkas gavo apie 1400 litų**. Dar 13 litų iš J.Ramanausko paėmė pinigus jam grynaisiais išdavęs bankas.

Įprastą dieną nesulaukęs pensijos J.Ramanauskas sužinojo, kad **gavęs draudžiamųjų pajamų jis buvo prilygintas dirbantiems pensininkams**, ir pinigus gavo tik mėnesio pabaigoje. **Pensija buvo 121 litu mažesnė.**

Dar vieną smūgį J.Ramanauskas patyrė iš savivaldybės socialinės rūpybos skyriaus – sužinojo, kad **neteks kompensacijos už šildymą, kuri siekia apie 80 litų per mėnesį.**

„Prie sumokėtų mokesčių ir patirtų nuostolių pridėjus apie 150 litų, kuriuos išleidau paveiklo rėmui, porėmiui, drobei, teptukui, dažams, išeitų, kad **pirkėjas už paveikslą sumokėjo 2 tūkstančius litų, o aš gavau perpus mažiau**”, – stebėjosi pensininkas.

Valstybė netenka mokesčių

J.Ramanauskas, kuriam valstybė nulupo devynis kailius, padarė išvadą, kad oficialiai savo kūrybos darbų pardavinėti neapsimoka: „Jei valstybės kartą jau apmokestintas autorinis honoraras dar kerta ir per pensiją bei socialines išmokas, **geriau paveikslus pardavinėti privačiai be jokių sąskaitų.** Tačiau tuomet ir **pati valstybė nebegaus varganos mokesčių dalies** už pardavinėjamą pensininkų kūrybą.”

Žinia, kad savivaldybės kultūros centrai paveikslą pardavusiam dailininkui buvo nurėžta pensija, nustebino ir Klaipėdos rajono merą V. Dačkauską: „Man labai nesmagu, tačiau ką padarysi, kad tokie mūsų įstatymai.”

Beveik 500 menininkų vienijančio Tautodailininkų sąjungos Žemaitijos skyriaus vadovė Vida Šmitienė teigė, kad **pasikeitę įstatymai pensinio amžiaus kūrėjus savo darbus privertė pardavinėti gatvėse.**

Anksčiau savo darbus parduodami galerijose ar per parodas jie oficialiai valstybei sumokėdavo mokesčius. „Mūsų sąjunga pragyvena gaudama vieną procentą lėšų, gautų už parduotus kūrinius. Daugiau nei pusmetį jaučiame didžiulį kūrinių stygių. Žmonės nebeneša mums savo darbų, nes bijo netekti dalies pensijos”, – aiškino V. Šmitienė.

Kūrėjai priversti gudrauti

Tautodailininkų sąjungos Kauno bendrijos pirmininkas Valentinas Jazerskas teigė, jog pasikeitę įstatymai pakeitė daugelio menininkų gyvenimą: „Mūsų bendrija vienija apie 400 tautodailininkų. Pusė jų yra pensinio amžiaus. **Už didesnę sumą pardavę savo kūrinių jie netenka net pusės pensijos.**”

Bendrijos vadovas atskleidė, jog siekiant neskriausti menininkų jų darbus pardavusi galerija **gautą autorinį honorarą išdalija keliems mėnesiams, kad tautodailininkų gaunamos mėnesio pajamos neviršytų 100 litų.** Gaunant didesnę pajamų sumą yra mažinama pensija.

„Jeigu parduodami smulkesni darbai, kainuojantys iki 300 litų, taip ir sukamės. Kiek sudėtingiau yra atsiskaityti su tautodailininkais, jei parduodamas brangiau kainuojantis kūrinys. Tuomet **su jų honorarais tenka žaisti daugiau nei metus**”, – apie galerijos pastangas išsaugoti tautodailininkų pensijas pasakojo V.Jazerskas.

Honorarai – pajamos (Ingrida Kiaurakienė, „Sodros” Klaipėdos skyriaus direktoriaus

pavaduotoja)

„Nuo šių metų sausio 1 dienos dirbantis ar draudžiamųjų pajamų gaunantis asmuo netenka dalies pensijos. Pagal šį įstatymą **draudžiamosioms pajamoms prilygintas ir autorinis honoraras**. Asmenims, per mėnesį gaunantiems draudžiamųjų pajamų iki 100 litų, pensijų dydis nekinta. **Maksimaliai – iki 70 procentų – pensija gali sumažėti tiems, kurie gauna daugiau kaip 4200 litų draudžiamųjų pajamų**. Šis įstatymas yra laikinas – jo galiojimas numatytas iki 2011 metų gruodžio 31 dienos.”

24.4.4 Mokesčių politika darbo pasiūlai skatinti: uždirbtų pajamų mokestinis kreditas

■ Iš ekonomikos teorijos ir paskaitų apie apmokestinimą žinome, kaip **pajamų mokesčio tarifai gali veikti darbo pasiūlos sprendimus** (tiek pirminių, tiek antrinių šeimos maitintojų). Šiame skyrelyje pritaikysime šiuos analizės metodus nagrinėdami efektus **Uždirbtų pajamų mokesčio kredito** (Earned Income Tax Credit, EITC) – JAV **pajamų mokesčio politikos priemonės, skirtos nedideli darbo užmokestį gaunantiems žmonėms**.

■ EITC subsidijuoja nedidelių pajamų žmonių darbo užmokestį, siekiant 2 tikslų:

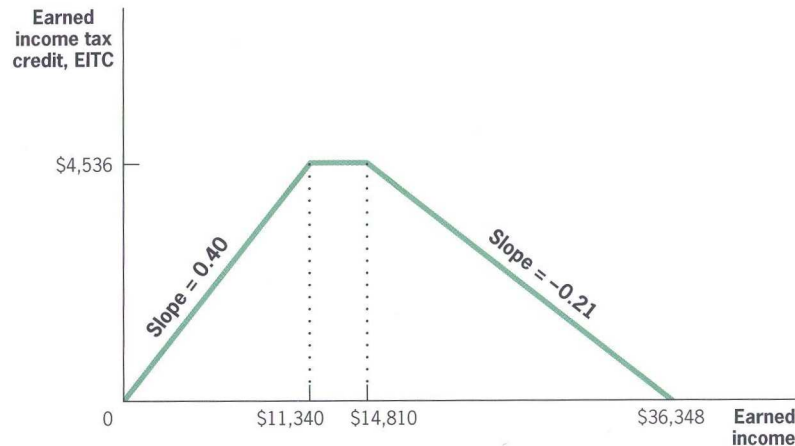
- perskirstyti išteklius nedidelių pajamų žmonių grupei;
- padidinti šios grupės darbo pasiūlą.

■ Šiame viešosios ekonomikos kurse daug kartų aptarėme **pagrindinį perskirstymo programų pakeičiamumą**:

- jos **padidina vertikalią lygybę** perskirstydamos pajamas;
 - bet **gali sumažinti socialinį efektyvumą**, sumažindamos paskatas nedidelių pajamų grupėms **pačioms uždirbti pajamas**.
- **EITC yra idėja sulaužyti šį pakeičiamumą** – perskirstant pajamas darbo užmokesčio subsidijomis, EITC turi **padidinti vertikalią lygybę** ir **skatinti dirbti** nedidelių pajamų žmones.
- **EITC ištakos**. JAV EITC buvo įvestas 1976 m. ir jo mastai nuo to laiko gerokai išaugo. Federalinė vyriausybė kasmet išleidžia virš **35 mlrd. JAV dolerių** EITC programai, ir tai yra **didžiausia pinigine kovos su skurdu programa JAV**.
- EITC buvo **sėkminga priemonė vertikalios lygybės požiūriu**:
- daugiau nei **90% jo tenka mažai uždirbantiems**, kurių pajamos yra mažesnės už 30 000 JAV dol.
 - ji **paskatino** nedideles pajamas gaunančių žmonių **darbo pasiūlą**.
- **Kad turėtų teisę į EITC, šeima**:
- **turi turėti metines pajamas didesnes už 0 ir mažiau nei apie 34 000 JAV dol.**, jei turi vieną išlaikomą vaiką;
 - ar 36 000 JAV dol., jei turi daugiau nei vieną išlaikomą vaiką.
 - **kuri neturi išlaikomų vaikų, turi turėti pajamas tarp 0 ir apie 12 000 JAV dol.**

Svarbu tai, kad *bet kurios* šeimos EITC yra gražinamas: netgi jei šeima neturi mokėti mokesčių, ji vis dar gali gauti šį mokestinį kreditą – valdžia tiesiog pasiųs šeimai atitinkamos sumos čekį.

- EITC struktūra parodyta Pav. 24.6, vieno šeimos maitintojo su dviem vaikais pavyzdžiu:
 - pirmiesiems 11 340 JAV dol. darbo pajamų vyriausybė moka 40 centų vienam doleriui algos (40%), iki maksimalaus kredito 4536 JAV dol. (40% nuo 11 340 JAV dol.) – todėl pirmo segmento kampas yra 0,4;
 - kitiems 3470 JAV dol. pajamų (iki bendrųjų 14 810 JAV dol. pajamų) 4536 JAV dol. kreditas lieka pastovus, todėl grafikas yra plokščias tarp 11 340 - 14 810 JAV dol.;
 - tačiau kai pajamos viršija 14 810 JAV dol., vyriausybė pradeda mažinti šį kreditą 21 centu uždirbtam doleriui tempu (21%);
 - uždirbantiems 36 348 JAV dol. ir daugiau, EITC nebemokamas.

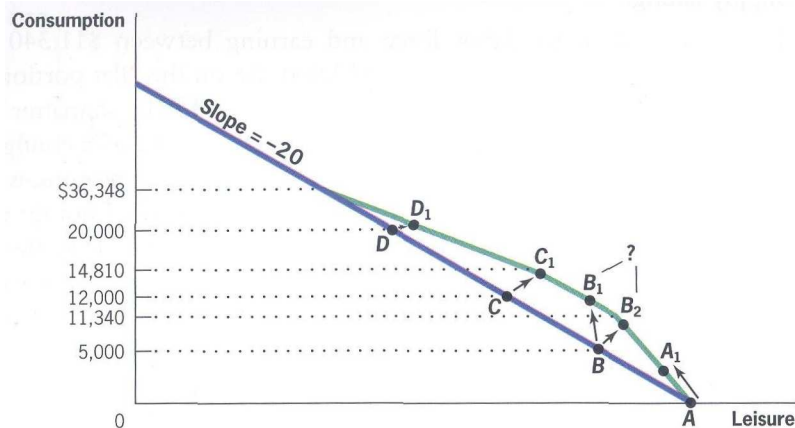

Pav. 24.6. Uždirbtų pajamų mokestinis kreditas

Šaltinis: Furman (2006)¹⁷⁸.

■ **EITC įtaka darbo pasiūlai: teorija.** Kaip ir dauguma politikų, susijusių su pajamų apmokestinimu, **EITC turi ir pajamų, ir pakeitimo efektus darbo pasiūlos sprendimams.** Tai matome atspindėdami **EITC poveikį standartinėje vartojimo - laisvalaikio pakeičiamumo diagramoje** (Pav. 24.7; atkreipkite dėmesį į vertikalios ašies skalę, kuri specialiai iškraipyta, kad lengviau parodytume pasekmes darbo pasiūlai).

¹⁷⁸ Furman, J. (2006), „Tax Reform and Property“, Center on Budget and Policy Priorities, April 10, 2006.

Pav. 24.7. EITC poveikis darbo pasiūlai

■ **Mėlyna linija** yra **pradinis biudžeto apribojimas prieš EITC įvedimą**, darant prielaidą, kad **darbo užmokestis yra 20 JAV dol. už valandą**. **Žalia linija** atspindi naują biudžeto apribojimą **po EITC įvedimo** (iki 36 348 JAV dol., po ko jis sutampa su pradiniu, mėlynu biudžeto apribojimu).

■ Šis paveikslas parodo **EITC įtaką 4 žmonių grupėms**:

- **žmonėms, kurie nėra darbo jėgos dalis** (kaip *A*), EITC, tikėtina, **padidins jų darbo pasiūlą, nes vienintelis būdas gauti mokestinį kreditą yra grįžti į darbo rinką. EITC šiai grupei neturi pajamų efekto**, nes ši grupė pradeda be jokių darbinų pajamų. Tačiau EITC **turi pakeitimo efektą**: padidina darbo gražą prie bet kurio pajamų lygio, mažesnio už 33 750 JAV dol., todėl nedirbantieji patenka į tašką A_1 ;
- **jau dirbantys žmonės, uždirbantys mažiau nei 11 340 JAV dol.**, tokie kaip *B*, gaunantys 5000 JAV dol., yra **ant kylančios** („phase-in“) **EITC dalies**, gauna **daugiau EITC kiekvienai darbo valandai**. Pasekmės šios grupės darbo pasiūlai yra **neaiškios**: subsidija turi **pakeitimo efektą, skatinantį dirbti daugiau**, nes kiekviena darbo valanda duoda didesnę algą, bet yra ir **pajamų efektas, kuris skatina dirbti mažiau**, nes darbuotojas dėl subsidijos yra turtingesnis. **Jei dominuoja pakeitimo efektas**, darbuotojas judės į B_1 (mažiau laisvalaikio ir **daugiau darbo**); jei dominuoja pajamų efektas, judės į B_2 ;
- **jau dirbantys žmonės, uždirbantys 11 340 - 14 810 JAV dol.**, tokie kaip *C*, gaunantys 12 000 JAV dol., yra ant **plokščios** („flat portion“) **EITC dalies**, gauna **tiesiogiai pat EITC, nesvarbu kiek valandų jie dirbs šiame intervale**. Toks EITC bruožas tolygus **lygiagrečiam biudžeto apribojimo postūmiui aukštynei, kas sumažins darbo pasiūlą**: kadangi EITC nepadidina valandinio darbo užmokesčio dirbus papildomą darbo valandą, **nėra pakeitimo efekto**. Bet kadangi žmogus yra turtingesnis dėl subsidijos, gautos už jau dirbtas valandas, **pajamų efektas gali sumažinti dirbtų valandų skaičių** (taškas C_1);
- **jau dirbantys žmonės, uždirbantys 14 810 - 36 348 JAV dol.**, tokie kaip *D*, gaunantys 20 000 JAV dol., yra ant **neigiamą nuolydį turinčios EITC dalies** („phase-out“), kur

jų **EITC mažėja dirbant daugiau**. Dėl to biudžeto **apribojimo nuolydis sumažėja**, palyginti su prieš tai buvusiais segmentais. **Pakeitimo efektas dabar mažina darbo pasiūlą**, nes valdžios **transferas mažėja su kiekviena papildoma darbo valanda**. **Pajamų efektas ir toliau mažina darbo pasiūlą**, nes vis dar išlieka tam tikras **transferas dirbančiajam**. Šios grupės darbo pasiūla vienareikšmiškai sumažėja (taškas D_1).

■ Jei sudėtume visas šias grupes, teorijos išvada dėl gryniosios EITC įtakos nedidelių pajamų visuomenės dalies bendrajai darbo pasiūlai yra neaiški. Tai paskatino daryti empirines EITC poveikio darbo pasiūlai studijas.

■ **EITC įtaka darbo pasiūlai: empiriniai įrodymai**. Literatūra, vertinusi EITC pasekmes, pasiekė šias išvadas:

- **pasekmės dalyvavimui darbo jėgoje**. Dauguma studijų rodo, kad **EITC padidino dalį vienišų motinų, kurios dirbo**;
- **pasekmės dirbtoms valandoms**. Pagal aptartą teoriją **EITC turi padidinti dalyvavimą darbo jėgoje, bet gali sumažinti jau dirbančių darbo valandų skaičių**, ypač tų, kurių pajamos yra **EITC mažinimo (phase-out) intervale**. Pavyzdžiui, šiame režyje **ribinis mokesčio tarifas papildomoms pajamoms yra gana didelis** ($51,3\% = 15\%$ federalinis ribinis pajamų mokesčio tarifas + $15,3\%$ socialinio draudimo įmoka + 21% EITC mažinimo tarifas (phase-out rate)), ir tai gali sumažinti darbo pasiūlą. **Stebėtina, bet nebuvo nustatyta jokie efekto**: darbo užmokesčio subsidija EITC pagalba paskatino žmones pradėti dirbti, bet **jau**

dirbantiems žmonėms, didelis bendrasis ribinis mokestis neturėjo didelės įtakos dirbtų valandų skaičiui. Taip gali būti dėl to, kad sprendimo dalyvauti darbo jėgoje elastingumas darbo užmokesčio subsidijai yra didelis, bet sprendimas kiek valandų dirbti, reaguojant į ribinį apmokestinimą, nėra elastingas: atrodo, kad žmonės EITC mažinimo intervale **nelabai supranta šių komplikuočių pasekmių darbo paskatoms**, todėl jie nereaguoja mažindami darbo valandas. Be to, daugelyje darbo vietų yra **fiksuota darbo dienos trukmė**.

■ **Išvados.** JAV patirtis su EITC buvo gana sėkminga. Tai tapo galingu perskirstymo mechanizmu, kuris dabar duoda daugiau piniginių pajamų nedidelių pajamų šeimoms nei bet kuri socialinės paramos programa JAV. Ir tą **pavyko padaryti nesumažinant bendrosios darbo pasiūlos**, t.y. išvengiant standartinių socialinės paramos programų problemas.

24.5 Literatūra

Edward N. Wolff (2009), *Poverty and Income Distribution*, 2nd ed., Wiley-Blackwell.

Šileika, Algis ir Zabarauskaitė, Rasa (2006), „[Skurdas, jo matavimas ir tendencijos Lietuvoje](#)“, *Ekonomika*.